

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2017 • Sayı: 48

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Aralık 2017- Sayı 48 Hakemli Dergidir.
TUBİTAK ULAKBİLİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editör

Miyase KOYUNCU KAYA

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mehmet AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ	Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet ÇETİN	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler ünvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukukî mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi

T.C. BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000- Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com- web: www.vgm.gov.tr

Yapım

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık

Kapak ve Sayfa Tasarımı

M. Edip ERDOĞAN

Baskı

www.semihofset.com.tr- 0312 341 40 75

İÇİNDEKİLER

Takdim	3
Önsöz	5
İçindekiler/Contents	7
Amasya Kazası'nda Seydi Çelebi ve Mehmed Çelebi'ye Ait H. 790/ M. 1388 Tarihli Türkçe Vakfiye Turkish Waqf Deed that Belongs to Seydi Çelebi and Mehmed Çelebi in District of Amasya Dated H. 790/ M. 1388 Sıddık Çalık	9
Niksar Kazası Sinan Bey Vakıfları Waqfs of Sinan Bey in the District of Niksar Ali Açıklak	17
Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği Architecture of Sıbyan Mektebs: Sample of Abdullah Paşa Sıbyan Mekteb Çiğdem Belgin Dikmen - Ferruh Toruk.....	35
Osmanlı'da İcâreteyn Uygulaması Hakkında Yeni Değerlendirmeler New Perspectives on the Practice of İcâreteyn (Double-Renting) in the Ottoman Waqf System Ramazan Pantık.....	75
Çemişgezek Süleymâniye Camii Vakfı Süleymâniye Mosque of Cemisgezek Celalettin Uzun.....	105
18. Yüzyılda Hayırsever Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa'nın Elazığ ve Malatya Vakıfları A Benefactor Ottoman Vizier in the 18th Century: Elazig and Malatya Foundations of Hâfız Mustafa Pasha Murat Alanoğlu	123
Alaca Minare Mescidi Yapısal Performansının İncelenmesi Investigation of the Structural Performance of Alaca Minaret Mosque Burçin Şenol Şeker	137
Cihât Mevzuatı Jihât (Duties) Legislation Talip Ayar.....	145
Tarihçe-i Harem-i Şerif-i Kudsi History of Harem-i Şerif in Jerusalem Mevlüt Çam.....	195
Kitâbiyât.....	203
Hasan Hüseyin Güneş, Kudüs Meğâribe Mahallesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, 260 s. ISBN: 978-975-19-6820-3 Mustafa Öksüz.....	205
Mustafa Kaygısız, Turgutoğulları: Orta Anadolu'nun Türkmen Beyliği, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Aralık 2016, XIV + 200 s. ISBN: 978-605-9427-59-3. Yusuf Turan Günaydın	207
İbrahim Hakkı Konyalı'nın Kayıp Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, İstanbul, 2016, 456 s. ISBN: 605-913-25-10 Mehmet Kurtoğlu.....	213
Haliç'te Büyük Bilgi Şöleni: 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi'nin Ardından Yılmaz Kurt	219

Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği

Çiğdem Belgin Dikmen* - Ferruh Toruk**

Öz

Osmanlı Devleti'nin Selçuklular ile diğer İslam ülkelerinden devraldığı, başlangıçta sadece erkek çocuklara dini eğitim ve Kuran öğretmeyi hedefleyen *sıbyan mektepleri* günümüzdeki ilköğretime karşılık gelen eğitim kurumlarıdır. Süreç içerisinde yapısı ve öğrencisi değişen bu okullar örgün eğitimin ilk basamağını oluşturmaktadır. Genellikle büyük kentlerde padişah ve ailesi, devletin üst kademesinde yer alan kişiler ile ilim ve maddî güç sahibi hayırs severler tarafından yaptırılan bu okulların yapım sonrası bakım, onarım, personel ve eğitim giderleri için banisinin gelir vakfettiği bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı Osmanlı Dönemi'nde ilköğretim düzeyinde eğitim veren sıbyan mekteplerinin tarihsel süreçte gelişimini ve mekânsal yapısı irdelemek ve Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi örneğinde sıbyan mekteplerinin mimarisini tartışmaktır. Bu kapsamda sıbyan mektepleri yerleşim düzeni ve konum, mimari tasarım ilkeleri (plan şeması, kat adedi), cephe düzeni, yapım tekniği ve malzeme ile bezemeler açısından irde lenmiş ve Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi örneklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sıbyan Mektebi, Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, İstanbul, mimari tasarım ilkeleri

Architecture of Sıbyan Mektebs: Sample of Abdullah Paşa Sıbyan Mekteb

Abstract

Sıbyan mektebs which the Ottoman State taken over from Seljuks and other Islamic States are equal to primary schools of the contemporary education system. They gave religious education and taught reciting Quran to only male children. These schools were the first step of formal education, the structure and students of which changed in parallel to the historical progresses. They were built especially in big cities by noble statesmen and rich and wise philanthropists. Their maintenance costs, and staff salaries are paid by charitable foundations. The aim of this study is to examine historical development and spatial structure of these sıbyan mektebs which gave education at primary school level and discuss the architecture of these schools in the frame of the example of Abdullah Pasha Sıbyan Mekteb. In this respect, location and settlement pattern, architectural design principles (plan scheme and floor plan), facade layouts, construction technique, materials and ornaments are searched and Abdullah Pasha Sıbyan Mekteb is exemplified.

Keywords: Sıbyan Mektebs, Abdullah Pasha Sıbyan Mekteb, İstanbul, Architecture Design Principles

* Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Belgin DİKMEN, Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yozgat/TÜRKİYE, e-mail: cbelgin.dikmen@gmail.com

** Öğr. Gör. Ferruh TORUK, Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yozgat/TÜRKİYE, e-mail: ferruhtoruk@yahoo.com

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin Selçuklular ile diğer İslam ülkelerinden devraldığı Darülmühtalim, Mektephane, Muallimhane, Darülmühtalim gibi adlarla bilinen eğitim kurumları Osmanlı Eğitim Sistemi'nde ilköğretim kurumlarının başlangıcı sayılan Sıbyan Mektebi, Mahalle Mektebi, Mekâtib, Küttab ve Taş Mektep'e (Kılıç, 2002: 4); yoksul çocuklar için açılan okullar ise Küttab-ı Sebil veya Mekteb-i Sebil'e dönüşmüştür (Pakalın, 1993: 203-204). İlköğretim düzeyinde eğitim veren ve başlangıçta yazı öğretilen yer olarak kullanılan sıbyan mekteplerinde daha sonra okuma-yazmanın yanı sıra, basit hesap işlemleri, ailelerin de isteği ile ahlâkî terbiye ve temel İslami bilgiler de verilmeye başlanmıştır (Brunot, 1957: 652-53). Osmanlı Dönemi'nde küçük erkek çocuklar için açılmış okullar olarak tanımlanan sıbyan mekteplerinde erkek çocuklar ile eşit haklara sahip kız çocuklarına da eğitim verildiği bilinmektedir. Arapça kökenli "sabî" kelimesinin çoğulu olan "sıbyân" kelimesi, küçük yaştaki erkek çocuk ve yine Arapça kökenli "ketebe" sözcüğünden türeyen "küttab" veya "mektep" kelimesi ise yazı ve Kuran öğretilen yer anlamında kullanılmaktadır (Günyol, 1972: 652-653; Brunot, 1957: 653). Kuran'ın öğretilmesi, taş malzeme ile inşa edilmeleri ve hemen her mahallede bulunmaları nedeniyle Kuran Mektebi, Taş Mektep ve Mahalle Mektepleri de denilen bu okullar örgün eğitimin ilk basamağını oluşturmaktadır (Kılıç, 2002: 4). Kuran'ı öğrenmek ve okuyabilmek amacıyla Türklerin oluşturdukları eğitim sisteminde yerini alan Kuran Mektepleri, Sıbyan Mektepleri'ni kuruluş, öğretim biçimi, eğitim programı ile araç ve gereçleri, öğretmeni, öğrencisi, disiplin anlayışı ve eğitimin yapıldığı binaların biçimine kadar etkilemiştir. Başlangıçta Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde dahi kabul edilmiş olan "Sıbyan Mektebi" ismi, sonraları resmî ibtidai mekteplerinin açılmasıyla terkedilmiş, onun yerini "İptidâî Mektep" ismi kullanılmaya başlamıştır.

Sıbyan mekteplerinin padişahlar, valide sultanlar, sadrazamlar, vezirler gibi devletin üst kademesinde yer alan kişiler ile ilim sahipleri ve halk arasındaki maddî gücü iyi olan hayırsever kişiler tarafından da büyük şehirlerde kurulduğu bilinmektedir (Hızlı, 1997: 46; Ahunbay, 2004:7-9).

Sıbyan mekteplerini yaptıran kişilerin genellikle bina yapımından sonra da okulun bakım ve onarım harcamaları, personel ve öğrenci giderleri kısacası eğitimin sürdürülebilmesi için her türlü gereksinimi karşılayabilecek gelir kaynaklarını vakfettikleri, bu nedenle eğitim-öğretim hizmetlerinin devlet hazinesinden para harcanmadan sürdürüldüğü görülmektedir (Baltacı, 2004: 5-8).

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Dönemi'nde ilköğretim düzeyinde eğitim veren sıbyan mekteplerinin tarihsel süreçte gelişimi, mekânsal yapısı ve mimarisini irdelemek ve tartışmaktır. Bu kapsamda sıbyan mektepleri yerleşim düzeni ve konum, mimari tasarım ilkeleri (plan şeması, kat adedi), cephe düzeni, yapım tekniği ve malzeme ile bezemeler açısından irdelenmiş ve Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi örneklenmiştir.

2. Tarihsel Süreçte Sıbyan Mektepleri

Sıbyan mektepleri Selçuklu Devleti'nin düzenli bir idare kurması ile gelişen şehir hayatının bir kurumu olarak ortaya çıkmıştır. Budist Uygur Türklerinde 12. ve 13. yüzyıllarda bir tıp medresesi ile diğer mesleklere ait mektepleri içeren bir vakıf kuruluşunun belgelenmesi, manevi kültür bakımından yüksek Orta Asya, İran ve Anadolu'da benzer eğitim kurumlarının varlığı bu okulların kurulmasında etkin olduğunu düşündürmektedir (Akyüz, 1994: 5-10). Sıbyan mektebi benzeri okulların Selçuklular Dönemi öncesinde de var olduğu ve din yoluyla da İslam dünyasında bu geleneğin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da medreseler ile birlikte sıbyan mektebi olarak adlandırılan bu okulların varlıkları belgelenmekle birlikte (Baltacı, 2004: 5-7), bu dönemden günümüze ulaşan herhangi bir sıbyan mektebi bulunmamaktadır. Selçuklular ve onu izleyen Osmanlılar Dönemi'nde de eğitim dini bir sistem ve genellikle vakıf yapıları olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sıbyan mekteplerinin kurucuları sosyal konumları açısından incelendiğinde, bu okulların ağırlıklı olarak sırasıyla Sultanlar ve hanedan mensupları, devlet adamları, ilim adamları, tüccar ve esnaf sınıfı tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır (Hızlı, 1997: 46).

Müslüman toplumlarda sıbyan mekteplerinin

temel dersi, Kuran'ın anlamı açıklanmadan okunmasının öğretilmesidir (Brunot, 1957: 652-53). Osmanlı sıbyan mekteplerinde Kuran'ın okunması dışında, temel dini bilgiler ve uygulamalar, ahlak bilgileri, ibadet ve yetenekli çocuklara ebeveynlerin isteği ile hafızlık da öğretilmektedir (Şekil 1). Öğrencilerin üç yılda Kuran'ı ezberlemesi istenmekle birlikte, bu sürede ezber yerine hatim edilir, Kuran'ı okuduktan sonra bazı sayfaları da ezberletilirdi. Eğitim programları şiir ve atasözleri içeren yazılar, hikâye okumalar, aritmetik ve ibadet şekillerinin öğretilmesini de kapsamaktadır (Hızlı, 1999: 2). On yaşına kadar Kuran'ı hatmeden öğrenci kelime bilgisi, hitabet, dilbilgisi, edebiyat ve tarih konularında üç yıl daha eğitim alabilmektedir (Günyol, 1972: 656).

Şekil 1. Sıbyan Mektebi'nde Ders¹

Sıbyan mekteplerinin işleyişine dair bilinen eski yazılı kaynak Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Beyazıt'ın bir vakfiyesidir. Vakfiyeye göre 30 kişilik sıbyan mekteplerinin bir muallim (öğretmen) ve onun yardımcısı bir kalfa tarafından verilen eğitim programı, başlangıçta sadece Kuran okutmak ve namazla ilgili gerekli bilgileri öğretmek amacıyla hazırlanmıştır (Günyol, 1972: 656; Özyalvaç, 2011: 347). Ayrıca başka bir hoca tarafından haftanın belli günlerinde birkaç saat hat dersi verilmektedir (Aksoy, 1968: 22). Başlangıçta okul programlarında çok başarısız olan yazı öğretimi yerine, 1862 yılından itibaren İstanbul'daki 36 sıbyan okulunda yeni bir harf öğretme biçimi denenmiş ve bu okullara Devlet tarafından parasız taş tahta, kalem ve divit dağıtılmıştır (Kodaman,

1991: 25). Daha sonra aynı amaca yönelik olarak *Numune İptidaileri* kurulmuş, Selânikli öğretmenlerin oluşturduğu bir ekol ile yeni bir yazı öğretme ve alfabe biçimi uygulanmışsa da, oldukça sert eleştiri alan bu akım, ilköğretim ıslahatını bir Elifba (alfabe) ıslahatı haline dönüştürmüş, *Hakiki ve Tecrübî* olmak üzere pek çok *Kolay Elifba* yazılmıştır (Demirtaş, 2007: 176).

1846 yılında basılan bir talimatnameden dönemin ders programı ve eğitim süresine ilişkin bilgi edinilebilmektedir (Öztekin, 2013: 13; Aksoy, 1968: 14-22). Talimatnameye göre dört yıllık eğitim süresince, Elifba, Kuran, ilmihal, tecvit, yazı (hat), hesap (matematik), Harekeli Türkçe, muhtasar ahlaki, memduha risaleleri, Türk dilinden Sülasi, Rübai, Humasi ve Súdasi isimler ile tertip edilmiş lügat, sülüs ve nezih yazıları okutulmaktadır (Aksoy, 1968: 15). Ders programlarına daha sonra tarih ve coğrafya dersleri de eklenmiştir. 17. yüzyıl ortalarında yaşamış olan Mehmed Efendi adında bir sıbyan mektebi mualliminin yazdığı Nevhatu'l-Uşşak isimli şiir, sıbyan mekteplerinin programına hat dersinin alındığını ve haftanın belirli günlerinde birkaç saat verilen bu ders için ayrı bir öğretmenin de görevlendirildiğini göstermektedir (Hızlı, 1999: 6; Demirtaş, 2007: 176). I. Mahmut'un annesi tarafından Galata'da yaptırılan bir mektep ile I. Mahmut'un eşi tarafından Beşiktaş'ta yaptırılan bir başka mektebin vakfiyelerinde de sıbyan mekteplerinin programında hat derslerinin varlığından söz edilmektedir. Bu tarihten sonraki bütün vakfiyelerde de eğitim programına ilave edilen hat-kaligrafi dersinin belirtildiği görülmektedir (Günyol, 1972: 656). 1781 yılında I. Abdülhamit'in yaptırdığı Hamidiye Mektebi'nin eğitim programına Arapça ve Farsça derslerin konmuş olması (Özyalvaç, 2011: 347), o dönem için devrim kabul edilmektedir. Bu bakımdan Hamidiye Mektebi'nin 1838'de açılmaya başlanan Rüştüye Mekteplerinin kurulmasına da öncülük ettiği söylenebilir. Günümüzdeki ilkokulun karşılığı olan sıbyan mekteplerinde eğitimin süresi, öğrencinin çalışkanlığı ve yeteneğine bağlıdır ve Kuran'ı hatmeden öğrenciler mezun olabilmektedir.

Vakfiyeler sıbyan mektebinde eğitim alacak öğrenciler ile eğitim veren öğretmenlerin nitelik ve niceliğine ilişkin bilgiler de vermektedir. Örneğin Süleymaniye Vakfiyesi'nde Süleymaniye Sıbyan

¹ https://www.google.com.tr/search?q=s%C4%B1byan+mektebi&source=Inms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKewjqi6_Q1

Mektebi'ne eğitim için sadece yetim ve fakir çocukların alınacağı ifade edilmiş, kabul edilecek öğrenci sayısına ve bu öğrencilerin imarethanede günde iki öğün yemek yemelerine ilişkin bilgilere yer verilmişken (Yılmaz, 2008:123), bir başka vakfiyede Nurbanu Sultan'ın yaptırmış olduğu sıbyan mektebine sadece Müslüman çocukların alınacağı belirtilmiştir (Erünsal, 2004: 438).

Tarihsel süreçte sıbyan mektebi muallimi olmak için farklı şartların arandığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde sıbyan mektebi muallimi olabilmek için medresede eğitim görmüş ve edebiyat, mantık, geometri, astronomi ve kelam eğitimi almış olma şartı getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1975: 5-8), Sultan II. Mustafa Dönemi'nde de dini eğitim verilmeden sanat veya zanaat yönlendirilmeleri fermanla yasaklamıştır (Baltacı, 2004: 5-6). Fatih Sultan Mehmet tarafından hazırlanan bir programa göre, Eyüp ve Ayasofya medreselerinde bu mekteplerde muallim olmak isteyen öğrencilerin medrese programlarında olmayan Fıkıh, Tartışma Kuralları ve Öğretim Yöntemi gibi dersleri içeren bir programı izlemesi planlanmışsa da, bu program bir süre sonra kaldırılmış ve sıbyan mektebi muallimlerine verilen geleneksel eğitim sürdürülmüştür (Baltacı, 2004: 5-6). Bu dönemde eğitim verecek muallimlerin Arapça sarf ve nahiv, edebiyat (maani, beyan, bedi), mantık, muhasebe adabı ve tedris usulü, münakaşalı akaid (kelam ilmi), riyaziyyat (Hendesi ve Heyet) derslerini almaları zorunlu tutulmuş ve eğitime yönelik birtakım standartlar getirilmiştir (Naci, 2005: 31-35). Matematik dersinin Avrupa'da 1890 yılında ders programlarına girdiği göz önüne alındığında, Fatih Sultan Mehmet'in eğitim programının zamanının çok ilerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet kendi adını taşıyan caminin etrafına kurduğu *Sahn-ı Semân* ve *Tetimme* medreselerinin yanına öksüz ve yetim çocukları okutmak için bir sıbyan mektebi yaptırmıştır (Ayverdi, 1989: 403). Bu sıbyan mektebinin Türkçe vakfiyesinde Darülmülîm, Arapça vakfiyesinde ise mektep adı ile anıldığı, okula daha sonra Darülmülîm, Mektep, Muallimhane ve Mektephane gibi isimler de verildiği bilinmektedir. Osmanlı'nın sonraki yıllarında eğitim sisteminde usulün değiştiği, sıbyan mekteplerinde muallimlik yapabilmek için medreseden icazet almanın yeterli görüldüğü, sonraki yıllarda

ise muallimlik görevinin mahalle imamı veya müezzini ile Kuran okumayı bilen ihtiyar kadınlar tarafından yürütüldüğü görülmektedir.

Başlangıçta sıbyan mektepleri için özel olarak yetiştirilmiş öğretmenler olmadığı gibi, eğitimin verilebileceği okul olarak tanımlanabilecek binalar da bulunmamaktadır. Mescitlerde ibadet mekânının kirlenebileceği düşüncesi ile eğitime izin verilmeyince, eğitim mescit ve cami çevresindeki özel evlerde sürdürülmüş, daha sonra her mahalle ve hemen hemen her köyde sıbyan mektebi açılmıştır. Sıbyan Mektebi muallimlerinin özel bir eğitimle yetiştirilmesi gereği Tanzimat'tan sonra anlaşılmış ve 1862-67 yıllarında *Dârülmuallimîn-i sıbyân* denilen öğretmen okulları açılmıştır. Sıbyan mekteplerinde muallime destek olan kalfaların çocuklarla meşgul olarak onların derslerini takip ettiği, kalfanın öğrettiklerini öğrenmiş ve gelişmiş öğrencilerle muallimin ilgilendiği ve eğitimde ileride olan bazı öğrencilerin muallim tarafından kalfaya yardımcı olarak seçildiği bilinmektedir (Özyalvaç, 2011: 347).

Sıbyan mektebinde 5-6 yaşında (bazı kaynaklara göre 4 yıl 4 ay 4 günlük) çocuklar, 13-15 yaş aralığında buluş çağında eğitimini tamamlamaktadır (Ergin, 1977: 18; Çelik, 2007: 130). Osmanlılarda eğitim o yerleşim yerinde çocukların ve öğretmenlerin katıldığı *Âmin Alayı* denilen yürüyüş ile ilahilerin okunduğu *Bed-i Besmele* olarak adlandırılan, şölen ve ziyafetler verilen bir törenle başlatılmaktadır (Brunot, 1957: 653). Törende mektebe başlayan çocuğun altın ve mücevherler ile bezenmiş yeni elbiselerle tıpkı bir sünnet çocuğu gibi süslendiği, boynuna sırmalı cüz ve alfabe kılıfı asıldığı, mektebin öğrencilerinin eğitime yeni başlayacak çocuğun evine gelerek, akrabaların da katılımıyla ilahiler eşliğinde çocuğun mektebe götürüldüğü bilinmektedir (Birinci ve Kara, 2005: 12). Hatim indiren öğrenciler için de tıpkı mektebe başlanırken yapılan âmin alayı gibi görkemli bir mezuniyet töreni yapıldığı, mektebe başlama ve mektebi bitirmenin hep eğlenceli ve görkemli törenlerle kutlandığı anlaşılmaktadır (Ergin, 1977: 88). Bu törenlerde muallime hediyeler verilir, mektepteki çocuklara da şekerleme, simit, şerbet ve lokum dağıtılmaktadır (Çelik, 2007: 128). Sıbyan mekteplerinde ücretli eğitim verilmekte ve velilerden alınan ücrete devlet asla müdahale et-

memektedir. Eğitim ücreti olarak akça (para) verilmesi zorunda değildir, velilerin imkânları oranında verdikleri yiyecek, giyecek ve bazen ev eşyası da ücret sayılabilmektedir (Birinci ve Kara, 2005: 13). Sıbyan mektebi muallimlerine hediye vermek adettendir (Gelişli, 2002: 39), çocuğun eğitim derecesi yükseldikçe hediyenin oranı artabildiği gibi, Kurban Bayramı'nda muallime veliler tarafından süslenmiş bir koçun da hediye edilmesi olağandır. Okulun ısınma ve diğer giderleri de veliler tarafından karşılanmaktadır. Fakir çocuklar ile öksüz ve yetimler için kurulmuş vakıflar aracılığıyla ihtiyaç sahibi çocuklara her yıl "kapama" adıyla elbise ve ayakkabı almaları için ödenek ayrılmakta, belli zamanlarda dağıtılan harçlıkların yanı sıra, günde iki öğün de yemek verilmektedir. Zaman zaman muallim ve öğrenciler Paşa Kapısı'na (Bâbiâlfî) davet edilerek etli pilav ve zerde hoşafı ziyafetleri çekildiği, muallimlere hilatlar giydirilerek hediyeler verildiği ve öğrencilere de harçlık dağıtıldığı bilinmektedir (Kodaman, 1991: 127).

Küttab veya *Mekteb* olarak anılan okullarda genellikle okulun yapıldığı mahalle veya caminin imamı da olan muallimler ders vermekte, Kuran, ilmihâl ve ahlâk öğretmektedir. İmam eşleri de kız öğrencilere öğretmenlik (muallime) yapabilmektedir (Baltacı, 1999:246). Eğitim sürecinde terbiye ve ahlâka çok önem verilmekte ve öğrencilerin göstermesi gereken davranış kalıpları bütün detayları ile öğretilmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin birlikte zorunlu eğitim aldığı sıbyan mekteplerinde öğrenciler arasında sınıf ayrımı yapılmamakta, okul genellikle farklı seviye ve yaşlarda çocuklara birlikte ders verilen tek bir dershaneden oluşmaktadır. Ancak kimi zaman muallimin gerek görmesi durumunda dersleri aynı seviyede götüren öğrenciler gruplandırılarak veya başarılarına göre sınıflara ayrılarak eğitim verilmektedir. Günümüzdeki gibi derslik ders saati ve teneffüs uygulamalarının olmadığı sıbyan mekteplerinde sabah namazından sonra başlayan eğitimin ikinci namazına kadar sürdüğü ve öğle saatlerinde eğitime ara verildiği bilinmektedir. Tatil olan Perşembe öğleden sonra ve Cuma günü dışında eğitim haftanın 6 günü sürdürülmektedir (Ergin, 1977: 18; Beyatlı, 1973: 26).

Eğitim sürecinde öğrencilerden bir grup hoca karşısında ders çalışırken, diğer çocuklar serbest kaldığı ve oyun, dinlenme, hazırlık vb. ile ilgilenmesi için teneffüse gereksinim duyulmamaktadır.

Tek teneffüs zamanı olan öğle yemeği molasında çocuklar, yakın olan evlerine giderek yemeklerini yemekte (Kutay, 1969: 96-101), namazlarını kılarak tekrar mektebe gelmektedir. Osmanlı toplumunun eğitim felsefesi olan çocuğu şerden sakındırmak ve hayra sevk etmek anlayışının benimsendiği sıbyan mekteplerinde muallim, gürültü yapmaları dışında öğrencilerin hareketlerine müdahale etmezdi. Ancak eğitimde ceza yöntemi olarak yaygın olan dayanın yanı sıra genellikle tek ayaküstünde durma, dersini defalarca yazma gibi cezalar verilmekte ve çok ağır suçlarda falaka uygulanmaktadır (Rasim, 1927: 12). Başlangıçta sıbyan mekteplerinde ödüllendirme ile ilgili belgelere rastlanmamakla birlikte, öğrencilerin ceza almaları ve ödüllendirilmeleri ile ilgili ilk resmî belgenin Tanzimat döneminde Nisan 1847 tarihinde sıbyan mektepleri ile ilgili olarak yayımlanan talimat ile dinde olmadığı gerekçesi ile falakanın kaldırıldığı, cezaların yumuşatıldığı ve ödüllendirme olarak öğretmenin çocuğa övücü, motive edici sözler söylemesi ve yanı başında oturtması gibi uygulamalar getirilmiştir (Özyalvaç, 2011: 351-352).

Hocalık sistemindeki usulün değişmesi ile muallim olmak için medreseden icazet almak yeterli görülümüş, sonraki yıllarda ise bu görevi mahalle imamı veya müezzini ve hatta Kuran okumayı bilen ihtiyar kadınların yaptığı da görülmüştür (Çelik, 2007: 127-129). Buna karşın bu okullarda muallimlik yapan kişilerin hocalığın itibarını ve ilmin izzetini korumak için halkın arasına karışıp oturmaları, kahvehanelerde veya esnafla dükkân önünde ve çay ocaklarında oturup sohbet etmeleri hoş karşılanmamaktadır. Çocuklarla uğraşmaları nedeniyle sıbyan mektebi muallimlerinin çocuk fitratına sahip olabilecekleri ve fazla merhametli, duygusal davranabilecekleri düşüncesiyle mahkemede şahitlikleri dahi kabul edilmemektedir (Birinci ve Kara 2005: 5-12; Çelik, 2007: 128-129).

Türk ilköğretim sistemi 19. yüzyılda büyük değişmelere uğramıştır. 1824 yılında II. Mahmut tarafından yayınlanan ve sıbyan mektepleri ile ilgili ilk düzenleme olan bir fermanla ilköğretim zorunlu hale getirilmiş, çocukların ergenlik çağına gelmeden sıbyan mekteplerine gitmeleri şart koşulmuş, okul öncesinde çalıştırmamaları ve her şeyden evvel dinî yükümlülüklerin öğretilmesi konuları-

na vurgu yapılmıştır (Çelik, 2007: 129). Ancak bu ferman Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Rus ve Mısır savaşları gibi nedenler ile de İstanbul'da dahi 1839 yılına kadar yaygınlaştıramamış, taşrada ise bu zorunluluğu uygulayacak ve denetleyecek bir makam bulunmadığından gerçekleştirilememiştir. İlköğretim alanında ilk olumlu gelişme 1838 yılında *Meclis-i Umur-ı Nafia* (Son dönem Osmanlı Eğitim Sistemini Düzenleyen Teşkilat) tarafından hazırlanan kararlar ile gerçekleşmiştir (Ataunal ve Özalp, 1977: 4). Bu kararlar sıbyan mekteplerinde görev yapan muallimlerin genel durumları ile bilgi derecelerinin yoklanması, çocuk eğitimine uygun olmayanların uzaklaştırılmaları, öğrencilerin sınıflara ayrılması, her sınıfta ayrı dersler okutulması, yoksul öğrenciler için yatılı okul açılması, sıbyan mekteplerinin ayrı programlar uygulamak üzere iki farklı yapıya dönüşmesi, mahalle mekteplerinde dört ve büyük mekteplerde beş yaşından başlamak üzere eğitimde devam mecburiyetinin aranmasına yöneliktir. Büyük mektep denilen *Sı-nif-ı Sânilerde (Rüştiye)* Hesap, Tarih ve Coğrafya gibi dersler okutularak ilköğretim kurumu oluşturulmak istenmişse de bunda başarılı olunamamıştır. Bu kararlarda eğitimin amacının kişiyi ahiret kadar hayata da hazırlamak olduğu belirtilmiş, dini bilgilerin yanı sıra, mutlu ve refah içinde bir yaşam için gerekli görülen fen ve ilimlerin öğretilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Kodaman ve Saydam, 1992: 475-496). Kararlar ile ilköğretimi geliştirmek, Arapçanın hakimiyetini azaltarak Türkçe dilini öğretmek ve sıbyan mekteplerinde verilen eğitimi din temasından çıkarmak amaçlanmışsa da, bu okulları kendi etki alanları gören medrese ve ulemanın laik eğitim anlayışına karşı çıkması nedeniyle Tanzimat Dönemi öncesi yenileşme çabaları, sıbyan mekteplerinin gelişmesini sağlayamamıştır. Sıbyan mekteplerini geliştirmek ve eğitimi düzenlemek amacıyla 1845 yılında kurulan *Meclis-i Muvakkat* tarafından bu okulların geliştirilmesine yönelik kararlar alınmış ve eğitim sorunlarını görüşmek üzere önce geçici bir eğitim kurulu olan *Meclis-i Maârif-i Muvakkat*, daha sonra kalıcı bir eğitim kurulu olarak *Meclis-i Maârif-i Dâimi* kurulmuştur (Unat, 1964: 18). Bu karar doğrultusunda 1846 yılında genel bir eğitim kurulu niteliğinde *Meclis-i Maârif-i Umûmiye* kurulmuş ve eğitim sistemi ilk, orta ve üniversite olarak kademelendirilmiştir (Yalçın, 2002: 201).

Devlet kurumları içinde doğrudan ve sürekli olarak eğitim işlerini düzenlemekle yükümlü ilk kurul olan Meclis-i Maârif-i Umûmiye kendisinden önce alınan ilköğretimin sıbyan derecesinde zorunlu olması ve dayanın eğitim kurumlarından kaldırılması kararlarını yinelerken, ilkokul bitirme sınavlarının konulması, bu sınavdan başarılı olanların ortaokula (rüştiye) alınmasına yönelik karar almıştır. 8 Kasım 1846 tarihinde kurulan *Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti* (Okullar Genel Müdürlüğü) bu okullarda verilecek eğitimden sorumlu kılınmıştır (Koçer, 1974: 52).

Eğitim alanında gerçekleştirilen önemli bir aşama da 1856 yılında yayımlanan ve eğitimin daha nitelikli yürütülmesine yönelik kararlar da içeren İslahat Fermanı'nda Bakanlar Kurulu (Meclis-i Vükela) içinde eğitimden sorumlu bir bakan (Marif Nazırı) bulunması gerektiği belirtilmiş ve 17 Mart 1857 tarihinde bakanlık düzeyinde ilk eğitim örgütü olan *Maârif-i Umûmiye Nezâreti* (Eğitim Bakanlığı) kurulmuştur. 3 Mart 1861 tarihinde Bakanlığın görevleri ile ilgili olarak hazırlanan yönergeyle eğitim kurumları ilkokul (sıbyan mektebi), ortaokul (rüştiye) ve yüksekokullara ayrılmış, yüksekokul düzeyinde eğitim veren Harbiye, Tıbbiye ve Bahriye dışında kalan tüm okullar Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. İlkokullar Müslüman ve Gayrimüslim öğrenciler için ayrıştırılmış, diğer öğretim kurumlarında ortak eğitim verilmesi, yükseköğretim kurumlarına sınavla öğrenci alınması ve eğitim dilinin Türkçe olması karara bağlanmıştır. Bakanlık tarafından alınan önemli bir karar da öğretmenliğin bir meslek olarak kabul edilmesi ve daha önce kurulan kurulların dışında farklı amaçlarla, sürekli ve geçici kurullar da kurulabilmesidir. Bu karar ile 10 Şubat 1864 tarihinde, ilköğretim, orta ve yükseköğretim genel müdürlükleri ile 1866 yılında ders kitaplarını hazırlamak üzere *Telif ve Tercüme Dairesi* (Yayımlar Dairesi) kurulmuştur. Türk eğitim tarihinde eğitimi düzenleyen ilk kapsamlı metin, Eğitim Bakanı Saffet Paşa öncülüğünde hazırlanan 1 Eylül 1869 tarihli *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'dir (Genel Eğitim Tüzüğü). Bu düzenleme ile teftiş ve değerlendirmeye ilişkin esaslar, eğitim hakkı, eğitim yönetimi, okul kademelerinin belirlenmesi, eğitim ödenekleri, öğretmen yetiştirme ve yerleştirme, taşra örgütü ve sınav sistemleri gibi konular yer almaktadır. II.

Meşrutiyet Dönemi'nde politik baskılar dolayısıyla devletin ilköğretim politikası etkinleşmiş, ilköğretim kontrol altına almaya çalışmış ve genel bir ilköğretim yasası için çalışmalar başlatılmıştır. 1913 yılında *Tedrisat-ı İptidâiye Kânûn-ı Muvakkati* (İlköğretim Geçici Yasası) çıkarılmış ve 1961 yılına dek bu geçici yasanın birçok maddesi yürürlükte kalmıştır. Yasa ile o zamana kadar İptidâî ve Rüştiye adlarıyla eğitim veren okullar *Mekâtib-i İptidâiye-i Umûmiye* adı ile birleştirilmiş, ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu hükme bağlanmıştır. Bu dönemde ilköğretim kurumları öğretim süresi, dersane ve öğretmen sayısı açısından çeşitlenmeye başlanmış, yenilikleri reddeden vakıf ilkokullarının sıbyan mektebi ve Eğitim Bakanlığı ile özel dernek ve kişiler tarafından kurulmuş ibtidai mektep adı ile eğitim vermeye devam etmiştir.

II. Abdülhamit Döneminden sonra başlayan *Usûl-ü Cedîde* tartışmaları ile Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak yeni açılan ilkokullar mekatib-i ibtidaiye (iptidâî mektepler) ve Usûl-ü Cedîde mektepleri olarak eğitim vermiş, eğitim süresi kent okullarında üç, köy okullarında ise dört yıl olarak belirlenmiştir (Kodaman ve Saydam 1992: 491-492; Akyüz 1994: 47). Buna karşın *Evkâf Nezâreti*'ne bağlı olan ve eski durumunu koruyan, sıbyan mektepleri veya usûl-i atika mektepleri adı ile eğitim vermeyi sürdüren okullar Maârif Nezâreti'nin düzenlemelerinden hiç etkilenmemiş, bu okulların öğretmenleri eğitim ve öğretimdeki yeniliklere kayıtsız kalmış veya engellemeye çalışmıştır (Kodaman ve Saydam, 1992: 485). Usûl-ü Cedîde tartışmaları o dönemde Osmanlı için yeni, Avrupa tarafından terk edilmiş bir eğitim modeli olmakla birlikte, asıl amaç ilkokulları medreseden ayırmak ve öğretmenlerin mahalle imamı ve eşinin öğretiminden kurtarmak, hediye yerine aylık alan nitelikli öğretmenler ile nitelikli bir eğitim vermektir (Unat, 1964: 22; Kodaman ve Saydam, 1992: 478).

Eğitimde yapılan yenilikler bununla sınırlı kalmamış, eğitim ve okuma-yazma öğretiminde heceleme usulü yerine, her harfi ayrı ayrı değerlendirerek harf üzerinden okuma sağlayan, *usûl-ü saftiye* veya *meddiye* denilen yeni bir yöntem kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntem sadece okuma öğretimine önem veren sıbyan mekteplerinde yazma becerisine yönelik eğitim verilmesini, geçmişte erkek ağırlıklı olan sıbyan mektebinin

öğrenci profiline kız öğrencilerin de katılımını sağlamış ve karma eğitimin yanı sıra kızlar için ayrı okullar açılmasına zemin oluşturmuştur (Kodaman ve Saydam, 1992: 478). Eğitim programına uygun olarak hazırlanacak ders kitaplarının her yaşa göre hazırlanması da yeni yöntemin getirdiği yeniliklerdendir. Ancak ekonomik olarak vakıflara bağlı olan ve değişime direnen sıbyan mekteplerinin eğitim programında ve yapısında zamanla değişiklikler olmakla beraber bu okullar az değişikliklerle Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yapısı değişmeden eğitimde varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti'nden kalan medreseler, sıbyan mektepleri gibi geleneksel okulları ile Batılı tarzda açılmış Rüştiye, İdadi, Sultani gibi ortaöğretim ve ibtidai ilköğretim kurumlarının yanı sıra, azınlık ve yabacılara ait okullar da bir süre varlıklarını sürdürmüştür (Duyamaz, 2003: 95-100). Milli bir amacı olmayan, birbirine zıt görüşlü kişiler yetiştiren, Şer'îye ve *Evkâf Vekâleti* veya özel vakıflarca idare edilen tüm medrese ve okullar ülkedeki öğretim dağınıklığını gidermek ve birliği sağlamak amacıyla 3 Mart 1924'te çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Böylece Türk eğitim tarihinde en uzun süre yaşamış olan medreseler ve sıbyan mektepleri kapatılmış, bütün eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak öğretimin tek kurumdan denetlenmesi sağlanmış ve eğitimde laiklik ilkesi benimsenmiştir.

3. Sıbyan Mekteplerinin Mimari Özellikleri

Sıbyan mektepleri genellikle derslik işlevi ile kullanılan tek veya iki mekânlı ve bir veya iki katlı, ahşap veya kâgir malzemeli, kubbe, tonoz veya ahşap çatılı yapılardır. Bu okulların mimarisi yerleşim düzeni, cephe düzeni, tasarım ilkeleri, yapım tekniği ve malzeme, bezeme açılarından değerlendirilmiştir.

3.1. Yerleşim Düzeni ve Konum

Sıbyan mekteplerinin yerleşim düzeninde okulların dinî bir mekân ile ilişkisi kurularak bir külliye içinde, cami veya mescit yakınlarında olmasına özen gösterildiği, bu şartın sağlanmadığı durumlarda, tek yapı olarak inşa edildiği görülmektedir.

Bu nedenle sıbyan mekteplerinin yerleşim düzeni bir külliye içerisinde yer alan, bir cami veya mescidin yanında konumlanan ve tek yapı olarak inşa edilenler olarak gruplandırılabilir.

Bir Külliye İçerisinde Yer Alan Sıbyan Mektepleri:

Bu okullar çoğunlukla bir külliye içinde yer almaları nedeniyle mimari üslup, estetik, anlayış ve malzeme açısından birlikte oldukları külliye özelliğini yansıtmakla birlikte, içinde buldukları külliye bağimsız olarak tasarlanmıştır. Sıbyan mektepleri külliye uzak bir dış köşesinde, adeta külliye soyutlanmış gibi konumlanmıştır. Bu konumlanmada çocukların gürültülerinin, külliye oluşturulan cami, medrese ve kütüphane gibi yapılardan uzaklaştırılması ve bu yapılarda sessiz ortam sağlanmasının etkisi bulunmaktadır. Sıbyan mekteplerinin gündelik hayatın geçtiği mahalle ile kültürel ortamın sağlandığı kesişme noktasında konumlanmasının diğer bir nedeni de evinden ilk kez ayrılan çocuğun eğitim mekânlarına uyumunu kolaylaştırmaktır. Bu okulların sokağa açılan özel girişleri ve kendilerine özel avlu ve oyun bahçeleri bulunmaktadır. Külliye kapladığı alanla sıbyan mektebinin alanı oranlandığında, mektebe ayrılan alanın küçüklüğü yetişkin ve çocuk arasındaki psikolojik farklılığın ayırımına varılmış olması ve çocuk ölçeğinin düşünölmüş olması ile açıklanabilir. Konum ve büyüklük nedeniyle daha küçük ve sıcak bir mekân yaratılarak, çocuğun okula uyumu kolaylaştırılmıştır. Bu grup içinde yer alan mekteplerin külliye içinde olmalarının bir başka nedeni ise çocukların manevi bir atmosferde dini eğitim almaları ve bunu uygulamalı olarak öğrenmeleri olabilir. Bir külliye içinde yer alan sıbyan mektepleri ayrı girişleri olan bağımsız yapılardır. Bu okulların genellikle yol kotuyla aynı düzlemde konumlandığı (Yavuz Sultan Selim ve Atik Valide külliyesi sıbyan mektepleri) veya sokak ile ilişkinin kopartarak yapıyı özelleştirmek amacı ile zemin kotundan yukarıda planlandığı (Süleymaniye ve Selimiye Külliyesi sıbyan mektepleri) görölmektedir. İstanbul Haseki Hürrem, Süleymaniye, Şehzade Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Atik Valide, Topkapı Kara Ahmet Paşa, Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa, Edirne Selimiye külliyesi içerisinde yer alan sıbyan mektepleri bu gruba örnek oluşturmaktadır (Şekil 2, 3, 4).

Cami ve Mescitlerin Yanında Konumlanan Sıbyan Mektepleri:

Bu tür sıbyan mektepleri ço-

ğunlukla köylerde ve küçük yerleşim birimlerinde görölmektedir. Gerçekte okul olarak yapılmayan, cami ve mescitlerde imam ve müezzinlere ayrılmış mekânlar veya evleri kullanan bu okullarda imam, müezzin ve imamın eşi öğrencilere din bilgisi vererek, namaz, farz ve sünnetlere alıştırmaktadır. Bursa da Sitti Hatun'un 1459-1460'ta inşa ettirdiği mektebi (Ahunbay, 2004: 7-9) ve Eyüp'te Şah Sultan tarafından 1800'de yaptırılan mektep bu sınıflama içerisinde yer almaktadır.

Tek Yapı Halinde İnşa Edilmiş Sıbyan Mektepleri:

Bu tür sıbyan mektepleri mahallelerde önemli noktaların ve daima sokakların kesişme noktası olan köşelerde yer almaktadır. Bu konumlanma çocuklara okula ulaşım kolaylığının sağlanmasının yanı sıra, ahşap konutlardan oluşan ve sık sık yangılara maruz kalan mahallelerde çoğunlukla taş olan okulların yangının bir sokaktan diğerine geçişini engellemesi veya geciktirmesi düşüncesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bu görüş mekteplerinin çoğunun altında bulunan çeşmelerin varlığı ile desteklenmektedir. el-Hac Süleyman Halife, I. Mahmut, Zevki Kadın, Ebubekir Ağa sıbyan mektepleri tek yapı olarak inşa edilmiş sıbyan mekteplerine örnek oluşturmaktadır.

3.2. Mimari Tasarım İlkeleri

Osmanlı Dönemi sıbyan mektep mimarisinde iki plan şemasının yaygın olarak kullanıldığı ve okulların bu plan şemalarının geliştirilmesi ile çeşitlendiği görölmektedir. Plan şemalarından ilki en yalın biçimiyle dörtgen planlı ve tek mekânlı kapalı derşane bölümü ile ona bağılı bir giriş bölümünden oluşmaktadır. İstanbul Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi (1516-1522), İstanbul Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi (1543-1548) ve Edirne 2. Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi (1586) bu plan şeması ile tasarlanmış örneklerdendir (Şekil 5A, 5B, 5C). Bu tip okullarda tek mekân olan dersliğin bir ocakla ısıtıldığı ve mekânın duvarlarında dolap ve nişlerin yer aldığı görölmektedir.

İkinci plan şeması giriş mekânının genişletilmesi ile oluşturulmuş, yanları açık, geniş saçaklarla örtölen yazlık bölümlere dönüştürölmüştür. Bu plan şemasına sahip okullar çoğunlukla tek derslidir. Bu plan şeması üzeri kubbe ile örtölmüş tek mekândan oluşan kışlık kullanımın yanı sıra, yanları açılması ve geniş saçaklarla örtölmüşünden

elde edilen bir yazlık kullanımına da olanak tanımaktadır. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi (1534-1536), Bursa Sitti Hatun Sıbyan Mektebi (1459) ve İstanbul Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi (1555) bu plan şeması ile tasarlanmış örneklerdendir (Şekil 6, 7, 8). İstanbul Haseki Hürrem Sultan ve Süleymaniye külliyeleeri sıbyan mekteplerinde derslikler dikdörtgen planlı ve Haseki Hürrem Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi'nde her iki bölüm de ahşap çatıyla kapatılmıştır.

Plan şemalarının yalınlığı ve genellikle tek mekândan (derslik) oluşması vakıf yapısı olan bu okullarda ekonominin önemsenmesi ve İslamiyet'in ilk yıllarında bir hocanın İslamiyet'i öğretmek amacı ile evlerde veya dükkânlarda küçük bir topluluğa verdiği derslerin bu okullar için bir model oluşturmasındandır. II. Bayezid'in İstanbul'da 1486 yılında yaptırmış olduğu külliye içinde yer alan sıbyan mektebi yazlık ve kışlık bölümleri, giriş revakı ve iki kubbeli örtüsüyle bu plan şeması 16. yüzyılda yapılan okullar için örnek oluşturmuştur. Süleymaniye ve Haseki külliyeleeri içerisinde yer alan sıbyan mekteplerinde Mimar Sinan'ın bu şemayı giriş revakını kaldırarak uyguladığı görülmektedir. 16. yüzyıl Osmanlı mekteplerinden Mimar Sinan tarafından inşa edilen tek kubbeyle örtülü kare planlı ve derslik olarak kullanılan tek mekândan oluşan İstanbul Yavuz Sultan Selim, İstanbul Şehzade ve Atik Valide külliyeleeri sıbyan mekteplerinde de bu plan şemasının (Bkz. Şekil 5) kullanıldığı görülmektedir. Büyük kentlerde özellikle İstanbul'daki okulların dersliklerin yanında yer alan ve derslikten ulaşılabilen ve muallim veya kalfalar tarafından kullanılan küçük bir oda bulunmaktadır. Osmanlı dinsel mimarisinin ana biçimi olarak görülen ve taşıyıcı sistemin getirdiği bir gereklilik olduğu kadar, merkezi bir mekân arayışının sonucunda oluşmuş kare plan ve kubbe örtünün derslik olarak kullanılan mekânlarda da kullanıldığı görülmektedir. Dersliklerin kare veya kareye yakın biçimlenmesinde mekânın rahle ve minderler kullanılarak çeşitli grup ve yerleşime olanak tanınması nedeniyle tercih edildiği düşünülmektedir (Şekil 9).

Sıbyan mekteplerinde genellikle tek katlı örnekler bulunmakla birlikte, az sayıda da olsa iki katlı örneklerle rastlanmaktadır. İki katlı okullarda dersliklerin daima üst katta çözümlendiği görülmektedir. Bu durum çocukların rutubetten korunması, gü-

rütülü ve güvenlik tehdidi oluşturabilecek sokaktan uzak tutulması ve daha uygun bir ışıklandırma sağlanması ile açıklanabilir. İki katlı ve dersliğin üst katta yer aldığı okul örneklerinde kitapların da rutubetten korunması için raflar üst katlara yapılmıştır. İki katlı örneklerin zemin katında dükkânlar, kapalı oyun yerleri, helalar, çeşmeler ve sebiller bulunmaktadır. Dersliklerin duvarlarındaki niş ve dolaplar öğrencilerin Elifba cüzleri, Kuranı Kerim'leri ve diğer araç ve gereçlerini koydukları birer küçük kitaplık olarak görev yapmaktadır.

3.3. Cephe Düzeni

Sıbyan mektepleri kütle ve cephe düzeni açısından medrese dersaneleri ile benzerlik göstermektedir. Bu okullar dönemlerinin diğer toplumsal yapılarıyla kıyaslandığında boyutlarında anıtsallıktan ziyade çocuk ölçeğinden yana bir yaklaşım sezilmektedir. Bu tutum yapının kütlesi kadar, yapıda kullanılan kapı, pencere, merdiven gibi mimari elemanların, cami, medrese ve türbe gibi anıtsal yapıların mimari elemanlarına göre daha ufak tutulduğu görülmektedir. Okullar kütle olarak değerlendirildiğinde; özgün girişleri korunan sıbyan mektebi sayısı az sayıda olduğundan genellemek yapmak güçtür. Ancak giriş bölümlerinde farklı revak ve saçak düzenleriyle farklı cephelerin oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Genelde iki veya üç açıklıklı revak düzeni kullanılmış, geniş saçaklarla gölgelenen bu revak düzeninde dersliğin ana kütesinin hafifletilmesi ve cepheye hareket kazandırılması amaçlanmıştır. Cepheler pencere düzeni açısından değerlendirildiğinde; genel olarak taşıyıcı sistemin ve işlevin gereği olarak küçük, dikdörtgen formda veya kemerli pencere düzeninin yer aldığı, bazı okullarda az da olsa plasterler kullanılarak (Yavuz Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi, 1516-1522) cephede hareketlilik sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Cephede ana gövdenin pencereleri (alt sıra) daima dikdörtgen formdadır ve bu pencerelerin üzerinde çoğunlukla kesme taş veya tuğladan yapılmış içi dolu hafifletme kemerleri kullanılmıştır. Pencereler demir veya bronzdan yapılmış kafeslidir. Cephede çokgen kasnaktan kubbeye geçiş sağlayan üst pencereler (ikinci sıra) düzgün kemerlidir. Tüm pencereler portal olarak tanımlanabilecek derslik giriş kapısında olduğu gibi mermer sövelidir. Geç dönem örneklerde farklı uygulamalara rastlamak

da mümkündür. Okulların beden duvarları üzerindeki saçak kornişinin değişkenlik gösterdiği ve orta bölümlerde çerçeve düzleme kasnak ile bütünleşerek kubbe eteğine kadar yükseldiği örneklerle rastlanmaktadır. Cephede sıbyan mekteplerinin üst örtüsü çoğunlukla kubbedir, ancak son dönem örnekler ile sonradan onarım görmüş okullarda kırma çatıya da rastlanmaktadır. Kubbe ve tonozların iç kısmı sıvalı olup, dış yüzeyleri kurşunla kaplıdır. Yapıda kubbe örtülü mekânların ana gövdeden kısmen yükseltildiği, çokgen formdan kubbeye geçiş sağlandığı örnekler de (Bursa Sitti Hatun Sıbyan Mektebi, 1459) bulunmaktadır. Yapı cephesinde taşıyıcı nitelikte, kubbe ve tonozları taşıyan dış duvarlar bazen tamamen kesme taş, bazen de kesme taş arasına iki veya üç sıralı tuğla konularak almaşık düzende örülmüştür. Saçak kornişlerinde daha çok taş malzeme ve kubbe, tonoz veya kırma çatı olmak üzere her örtü sistemine geçişte kirpi saçak kullanılmıştır.

3.4. Yapım Tekniği ve Malzeme

Sıbyan mektepleri Osmanlı Devleti'nin diğer yapılarında da uygulandığı gibi geleneksel malzeme olan taş ve tuğla yığma tekniği ile inşa edilmiştir. Okulların yapım tekniği, malzeme ve malzeme kullanım tekniği yapının önemine göre değişmektedir. Bir külliye içinde yer alan okullar, o külliyenin üslup ve diğer özelliklerini yansıtırken, tek yapı halinde inşa edilmiş okullarda vakfın parasal gücü oranında yapım tekniği ve malzemenin farklılaştığı görülmektedir. Süleymaniye ve Şehzade külliyesi sıbyan mekteplerinin dıştan tümüyle kesme taş ve kornişli kullanılırken, Haseki mektebinde sokak cephesinde kesme taş, avlu cephelerinde Horasan harcı derzli düz yontma taş kullanılması yapının önemine göre malzeme ve malzeme kullanım tekniğinin farklılaşmasına örnek oluşturmaktadır.

3.5. Bezeme

Tek yapı halinde inşa edilen sıbyan mekteplerinde en yaygın bezeme taş işçiliği ile gerçekleştirilmektedir. Yangınların ve zamanın olumsuz etkisi ile giriş mekânlarının tavanında görülen özgün bezemeler ile iç mekânlarda kullanılan kalem (malakârî) işlerinin günümüze ulaşabildiği okul örnekleri yok denecek kadar azdır. Sıbyan mekteplerinde

portal olarak tanımlanabilecek derslik giriş kapısında yer alan mermer söveler, almaşık ve renkli taş örgüler, kemerler, hafifletme kemerleri, sütun başlıkları ve Bursa tipi kemerli niş çerçevelerinde kullanılan taş ve tuğla örgüleri ile kornişlerde kullanılan kirpi saçaklar bezeme olarak kullanılmaktadır.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde 17. yüzyılda İstanbul'da 1935 sıbyan mektebi bulunduğunu yazmaktadır (Kahraman ve Dağlı, 2003). Fatih Sultan Mehmet tarafından Fâtih Câmii yanında yaptırılan ilk sıbyan mektebi, İstanbul'daki okulların en büyüğü olan Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi (1819), I. Mahmut'un Ayasofya'nın bahçesinde (Bkz. Şekil 8) (1742) ve Mihrişah Valide Sultan'ın Eyüp'te kendi türbesinin karşısında yaptırdığı (1795) sıbyan mektepleri bunlar arasında sayılabilir. Günümüze ulaşabilen sıbyan mekteplerinin çoğunluğu özgün dokularını (plan şeması, malzeme ve malzeme kullanım tekniği ile bezeme vb.) kaybetmiştir ve farklı işlevler ile kullanılmaktadır. Piyer Loti Tepesi'nde İdris-i Bitlisî tarafından yaptırılan sıbyan mektebi (1626) günümüzde mescit, Mihrişah Sultan tarafından yaptırılan okul ney, hat, kaligrafi, paleografi vb. ders verilen bir kurs mekânına ve Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alan sıbyan mektebi (1553-1557) ise çocuk kütüphanesi olarak faaliyet göstermektedir.

4. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi

Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi'nin tarihi hakkındaki en önemli kaynak yekpare bazalt taştan hazırlanmış, dönemin taş ve celi talik hat işçiliğini yansıtan, özgün yeri bugün de tahmin edilmeyen ve yapının zemin katında parçalar halinde bulunarak birleştirilen ve okutulan kitabedir.² Kitabede yer alan dönemin padişahı Sultan I. Mahmut'un ve yapının banisi Abdullah Paşa'nın isimleri ile H. 1161/M. 1748 tarihi yer almaktadır (Resim 1). İki sütun ve altı satır şeklinde yazılan kitabede okunabilen yazılar Tablo 1'de verilmektedir. Kitabedeki bilgilerden yapının 1748 yılında Osmanlı Sadrazamı Seyyid Abdullah Paşa tarafından yaptırıldığı

² Kitabe MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Ticaret Limited Şirketi yetkilileri tarafından bulunarak birleştirilmiş ve okutulmuştur.

Tablo 1. *Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Kitabesini Latin Alfabeti'ne Çevirisi⁵*

Ziver-i ser-şafhadır mecmū'a-i hayrātına	Efdāl-i şāhān-ı 'ālem-ekmel-i devr-i zaman
Bu müzeyyen mekteb-i pākīze-i dil-keş ruķūm	Hzret-i Sultān Maḥmūd Hān-ı İskender-rūsūm
Rūz u şeb-etmek de maḥşūsā du'ā-yı devletin	Ol şehensāhıñ (??) .. ḥayır-ḥ'ahı vezīr-i a'zamı
Pīr ü bernā hem-zebān olmuş 'alā-vechī'l-umūm	Seyyid Abdullah Paşa kim odur faḥr-i kurūm
Başladı Ni'met elif bādan yazıp tāriḥini	Bir cūd ..... sıyla..... (??)
Yapdı Abdullah Paşa mekteb-i kenz-i 'ulūm H 1161 (M. 1748)	Olalı şadr-ı mu'allā-yı şeref-baḥş-ı ḳudūm

kesin olarak söylenebilir. Mektebin banisi Boy-nueğri Seyyid Abdullah Paşa'nın Kerküklü Seyyid Hasan Paşa'nın oğlu olduğu, Enderun'da yetiştiği, Hassa Silahşörlüğü ve Kapıcılar Kethüdalığı yaptıktan sonra H, 1151/M. 1738'de Mirahur olarak görev yaptığı bilinmektedir (Süreyya, 1996: 80-94). Abdullah Paşa devlet kademelerinde çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra H. 1160/M. 1747 tarihinde azledildiği H. 1163/M. 1750 tarihine kadar sadrazamlık yapmış, daha sonra Rodos'ta görevlendirilmiştir. Konya, Bosna ve Mısır valiliğinin ardından H. 1173/M. 1760 yılında Halep valiliğine atanmış olan Abdullah Paşa'nın H 1174/M 1761'de burada vefat ettiği bildirilmektedir (Süreyya, 1996: 80). Bu bölümde Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi yerleşim düzeni ve konum, mimari tasarım ilkeleri, kat adedi, cephe düzeni, yapım tekniği ve malzeme ile bezemeleri açısından irdelenmiştir.

Resim 1. *Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Kitabesi³*

4.1. Yerleşim Düzeni ve Konum

Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi İstanbul ili, Fatih ilçesi, Saraç İshak Mahallesi, Kâtip Sinan Mektebi Sokağı'nda 732 ada 7 parselde yer almaktadır (Şekil 10). Osmanlı Dönemi sıbyan mektepleri yerleşim düzeni ve konum açısından değerlendirildiğinde Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi'nin cami yakınında ve genellikle köşe başlarına inşa edilen tek yapı halindeki okullar sınıflandırmasına girdiği söylenebilir. Okul, Cumhuriyet Dönemi'nde çekilen hava fotoğraflarında da görülmektedir ve 1966 tarihli hava fotoğrafında mektebin çatı örtüsü net bir şekilde okunabilmektedir. Fotoğrafta sarı ok ile işaretlenen 5 parselde ise bir yapı görülmektedir. Katip Sinan Mektebi Sokağı ile çıkmaz bir sokağa cephe veren okulun diğer iki cephesi 5 ve 6 numaralı parsellere bitişiktir. Bu parsellerden okulun kuzeydoğusunda yer alan ve okula bitişik konumda olan 5 parsel üzerinde tanımlanamayan bir yapı kalıntısı bulunmaktadır (Resim 2, 3)

Yapının konumu hakkında bilgi veren önemli kaynaklar eski harita ve fotoğraflar ile İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (KVKBK) Arşiv Belgeleri'dir. Bu belgeler arasında yer alan Alman Mavisi haritalarında Abdullah Paşa Mektebi'nin arka bahçesinin bitişik konumda görülen ve günümüze ulaşamamış olan kâgir yapıya ilişkin yazılı veya görsel kaynak bulunamamıştır (Anonim 1911; Pervititch, 1945; Dağdelen, 2006). Bu haritada okulun kuzeydoğusunda yer alan ve günümüze ulaşamamış olan Tavşantaşı Cami'nin bulunduğu alana betonarme yapılar yapılmıştır (Şekil 11). Okulun çevresi, İstanbul camilerinin yer aldığı Mühendishane-i Berr-i Hümayun öğren-cilerinden Ressam Hüsnü Tengüz tarafından 1917

³ MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016.

⁴ Prof. Dr. Hatice Aynur tarafından tercüme edilmiştir.

yılında hazırlanan haritada da görülmektedir Alman Mavisi Haritası kadar net olmamakla birlikte, okul ve yakın çevresi hakkındaki bilgi veren bu haritada Tavşantaşı Camii Sıbyan Mektebi'nin doğusunda konumlanmıştır (Pervititch, 1945; Dağdelen, 2006) (Şekil 12). Sıbyan mektebi hakkında bilgi veren diğer haritalardan farklı olarak Pervititch haritalarında, okulun kuzeydoğusunda büyük, güneyinde ve yolun alt kısmında ise küçük bir çeşmenin yer aldığı görülmektedir (Pervititch, 1945; Dağdelen, 1999) (Şekil 13). 1923 tarihli Pervititch Haritası'nda çeşme lejandı verilmesine karşın, İstanbul IV Numaralı KVKBK arşivlerindeki belgelerden bu yapının mektebin meşrutası olarak tanımlandığı görülmüş (Resim 4), 25.12.1965 tarihli raporda mektebin meşrutasıyla birlikte restorasyonunun gerekli olduğu yönünde bir karar bildirilmiştir (Resim 5). 6 parselde inşaat izni ile ilgili 1968 tarihli bir yazışmada ise meşrutanın yakın zamanda yıkıldığı tespiti yapılmıştır (Resim 6). Bazı kaynaklarda Abdullah Paşa'nın, Tavşantaşı'nda bir de çeşme yaptırdığı bilgisi bulunduğundan (Süreyya, 1996: 80), söz konusu çeşmenin 1923 tarihli Pervititch Haritası'nda görülen çeşmelerden biri olabileceği düşünülmektedir. Okul ile ilgili olarak İstanbul IV Numaralı KVKBK tarafından çekilmiş, kesin tarihi bilinmemekle birlikte farklı dönemlere ait fotoğraflar yapının özgün durumuna dair önemli bilgiler vermektedir (Resim 7). Bazı yayınlarda (Aksoy, 1968) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan fotoğraflardan yeri, konumu çok net olmasa da, okulun 1968 ve 1977 yıllarındaki durumu hakkında bilgi vermektedir (Resim 8A, 8B).

1922 tarihli Wolfgang Müller-Wiener Haritası'nda yer alan sıbyan mektebi yeşil renk ile Tavşantaşı Camii ise bu tarihte yerinde olmadığı için noktalı yeşil ile gösterilmiştir (Wolfgang, 2016) (Şekil 14). 1982 tarihli hava fotoğrafında da okulun kuzeydoğusundaki 5 numaralı parselin günümüzde olduğu gibi boş olduğu görülmektedir (Resim 9). Pervititch Haritaları'nda çeşme, Kurul kararlarında ise mektebin meşrutası olarak tanımlanan yapının mimarisini anlayabilmek, fotoğrafın düşük kalitesinden dolayı mümkün değildir. İstanbul IV Numaralı KVKBK tarafından çekilen fotoğraflar (Resim 10, 11A, 11B), okulun doğu cephesi ve bitişindeki 5 parselde bulunan kagir yapı ile zemin kat tonozlu odayı göstermektedir.

Resim 2. 1982 Tarihli Hava Fotoğrafında Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi ve Çevresi (İstanbul IV Numaralı KVKBK Arşivi)

4.2. Mimari Tasarım İlkeleri

Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi camii yakınına ve genellikle köşe başlarına inşa edilen tek yapı halindeki sıbyan mektepleri grubuna girmektedir. Arka cephe kotu giriş kotundan daha yüksek olan, zemin+1 kattan oluşan yapı dikdörtgen planlıdır. Kare planlı derslik mekânının örtüsü kubbe ve giriş mekânının üzeri ise aynalı tonozdur. Kubbeli kısım günümüzde yıkık durumdadır. Kuzey cephesine sonradan eklenmiş muhdes bölüm yüzünden plan ve cephe bütünlüğü bozulmuştur. Doğu cephesine bitişik komşu 6 numaralı parseldeki tek katlı yapı da mekteple uyumsuzluk göstermektedir (Şekil 15, 16, 17) (Resim 12).

Zemin kat planında görülen Z-01 giriş holü 4.40 m. x 2.40 m. boyutlarındadır ve döşemesi ahşap kaplıdır. Batı cephesinde yer alan muhdes demir kapı, mermer eşik aracılığıyla +71 kotundan ve güney yönünde +11 kotundan iki mermer basamak ile giriş holüne, doğu yönünde yer alan tek kollu ve mermer basamaklı bir merdiven ile de birinci kata ulaşılmaktadır (Şekil 18). Giriş holünün güneyinde iki farklı kemer kapıdan ulaşılan Z-02 mekânında doğu yönündeki kapı tamamen, batı yönündeki kapı ise küçük bir kapı boşluğu bırakılarak kısmen ahşap lambri ile kaplanmıştır. Muhdes ahşap bölücü ile ulaşılan bu mekânın tavanı beşik tonoz, döşemesi ahşap, duvarlar 80 cm. pencere parapet seviyesinde ahşap bölücünün

devamı niteliğinde lambri kaplıdır. Kuzeydoğu yönündeki merdivenin altı bölücü duvar kaldırılarak Z-01 mekânına katılmıştır. Merdiven altında görülen ve eski belgelerde çeşme olarak belirtilen kemerin altı muhdes kapak ve lambri ile kapatılmıştır (Resim 13, 14).

Yapı temelindeki oturma nedeniyle mekân güney batı yönünde hareket göstermiş, özellikle batı duvarında ciddi yapısal çatlaklar meydana gelmiştir. Sıvalı ve boyalı olan tavan ve duvarlarda sıva dökülmesi, çatlak ve yarık olarak tanımlanabilecek ciddi hasarlar da görülmektedir. Yapının güney cephesinde geçme demir parmaklıklı iki adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Birinci katın yıkımı sonucu ortaya çıkan duvar parçalarının bir kısmı da bu mekânda depolanmıştır (Resim 15). Giriş holünden tek kollu, mermer basamaklı merdivenle +3.37 ve +3.82 olmak üzere iki kademe- li 1-01 numaralı hole, oradan da 1-02 numaralı derslik ve 1-03 numaralı yapının kuzey cephesindeki muhdes odaya ulaşılmaktadır (Resim 16). 1-01 numaralı holün aynalı tonoz olan tavanı ve üç cephesinin duvarı korunmuş ve çelik konstrüksiyonla desteklenmiş iken, 1-02 numaralı dersliğe geçiş sağlayan güney duvarının büyük bir kısmı yıkıktır. Zaman içinde kullanımında Yapının özgün kullanımında revak olarak kullanılan kemerli iki açıklığa zaman içinde ahşap doğramalar yerleştirilerek bu mekân, kuzey cephesindeki muhdes mekândan camlı bir kapı ile ayrıldığı anlaşılmaktadır (Resim 17). Bu mekâna ait doğramaların bir kısmı günümüze ulaşabilmiş ve iki mekân arasındaki geçiş moloz ile dolmuştur (Şekil 19).

Yapının derslik mekânında oluşan göçme sonucunda ortaya çıkan duvar ve kubbe kalıntıları tehlike arz etmesi nedeniyle ilgili belediyesi tarafından kontrollü olarak 23 Aralık 1999 tarihinde yıkılmıştır. Yıkım sonrası ortaya çıkan duvar, kirpi saçak gibi yapı elemanları ise yapı içinde gelişigüzel muhafaza edilmeye çalışılmış ve uzun dönem dış ortamla temas eden bu bölümde ciddi bir bitkilendirme problemi oluşmuştur. Yapının yıkım öncesi fotoğrafları (Resim 18) ile eski çizimlerinden tuvalet ve lavabo hacimlerini de içeren dersliğin üst örtüsünün kubbe formunda ve kurşun kaplı olduğu söylenebilir. Yapının kuzey duvarına bitişik olarak konumlanan yaklaşık 6.80 cm. x 2.08 cm. boyutlarında çatısı eternit malzemeli niteliksiz bir

ektir. Özgün kullanımında bu mekânın bahçeye açılan bir kapısı ve tepe penceresi olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 20, 21, 22).

4.3. Cephe Düzeni

Eğimli bir zemine oturan yapıya taş bir eşikten girilmektedir. Yapının taş-tuğla almaşık örgülü batı cephesinde kesme taştan basık kemerli bir giriş kapısı yer almaktadır. Kapının özgün giriş boşluğu korunmuş olup, demir kapısı muhdestir. Cephede kullanılan tuğlanın kalınlığı yaklaşık 3 cm. olup, boyutları değişkendir. Benzer şekilde cephede kullanılan taş boyutları da farklılık göstermektedir. Yapıya komşu 36 parselde yer alan otel binası, sıbyan mektebinin bahçesinin bir kısmını işgal etmektedir. Okul ile 36 parselde konumlanan otel binasının girişi 34 ve 7 parseller arasında bulunan çıkmaz sokaktan sağlanmaktadır. Otel işletmesinin çıkmaz sokak üzerinde sıbyan mektebinin özgün sınırlarının bitip muhdes kısmının başladığı noktada, sokağın kalan kısmını kontrolüne aldığı görülmektedir. Sıbyan mektebinin bahçesine de bu demir kapıdan ulaşılmaktadır. Yapının bahçe sınırlarının otel bahçesiyle birleştiği noktada +1.84 kotundan, +3.25 olan bahçe kotuna zor bir çıkış ile ulaşılmaktadır. Yapıya yakın noktalarda +3.39 kotunda olan toprak ve moloz dolgulu bahçenin bu cepheye bakan duvarı moloz taş dolgulu olup, demir profiller üzerine şeffaf eternit malzeme ile çıkmaz sokaktan ayrılmıştır. Cephenin kuzey yönünde bulunan muhdes kısım sıvalıdır. Bu cephede üst katta pencere-kapı açıklığı bulunmamaktadır ve taş-tuğla almaşık duvar örgüsü devam etmektedir. Yapının bahçe yönünde tek eğimli ve eternit kaplı çatısı okul mekânının üzerinde aynalı tonozla örtülmüştür ve çatıya geçiş kirpi saçak detayıyla sağlanmıştır. Yapının ön cephesi yıkılmadan önce yapılan güçlendirme çalışmaları için cepheye monte edilen profiller, 1. kat hizasında (yatayda ve düşeyde) kirpi saçak hizasına kadar uzanmaktadır (Resim 19). Cephenin Z-02 numaralı mekâna ait kısmında ciddi çatlaklar ve yarıklar oluşmuştur. Bu çatlakların içerisinde, ön cephe-deki pencerelerin lento hizasında olduğu düşünülen, ahşap hatıllar ile 1. kat hizasında yıkık olan 1-02 numaralı mekânın yaptığı çıkmanın taş konsolları ve döşeme bağlantıları izlenebilmektedir. (Şekil 23, Resim 20).

Yapının kuzey (arka) cephesinde niteliksiz ek olarak tanımlanabilecek 1-03 numaralı mekânın duvarları cephe özgünlüğünü önemli ölçüde bozmaktadır. Bahçeye açılan bir kapı ve bir penceresi bulunan bu muhdes mekânın çatısı eternit kaplamadır. Bu mekânın gerisinde kalan taşlıgın özgün cephesi düzensiz bir taş örgü, kirpi saçakla sonlanan bu cephenin çatısı ise aynalı tonozdur. Çatının saçağa yakın bölümlerinde yoğun bitkilenme görülmektedir. Cephenin açıldığı bahçe toprak ve moloz dolguludur. Bahçede iki adet ağaç ile yapının özgün kullanımında taşlıktan bahçeye geçiş sağladığı düşünülen iki kemerli açıklık bulunmaktadır. Tuğla malzeme ile oluşturulmuş bu açıklıklarda muhdes ahşap doğramalar bulunmaktadır (Şekil 24) (Resim 21).

Doğu cephesi, güney ve batı cephesinden farklı olarak düzensiz bir taş-tuğla örgüye sahiptir. Cephenin kuzey yönündeki mekânlar yapının ayakta kalan kısmına aittir. Doğu cephesine komşu 6 parselde yapıya uygunsuz bir şekilde bitişik yapılmış, tek katlı bir yapının varlığı dikkati çekmektedir. Bu cephede de 1.kat hizasında başlayan güçlendirme elemanları yatay ve düşey olarak kirpi saçak hizasına kadar uzanmaktadır (Bkz. Resim 19). Kirpi saçakla sonlanan bu cephenin çatısı aynalı tonozla örtülüdür. Çatının saçağa yakın bölümlerinde yoğun bitkilenme görülmektedir. Cephenin 5 parselde denk gelen kısmında moloz taşla örülmüş eski dönem yapısının (mektebin meşrutası olabileceği düşünülen) beden duvarları görülmektedir. Cephenin 102 numaralı mahalle denk gelen bölümü tamamen yıkılmıştır. +5.13 kotuna kadar yükselen yıkılan beden duvarları üzerinde çelik güçlendirme profilleri ve bu profillerle desteklenmiş tellerle çevrelenmiş bahçe okunmaktadır. 6 parselde bulunan ve okulun doğu cephesine bitişik yapılan mağazanın çatısının üzerinden görüldüğü kadarıyla 1-02 numaralı mekâna ait bir pencerenin sövesi günümüze ulaşmıştır (Şekil 25) (Resim 22).

Yapının Kâtip Sinan Mektebi Sokak'a bakan güney cephesinde batı cephesinde de görülen bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla almaşık örgü duvar devam etmektedir. Batı cephesinde olduğu gibi bu cephede de kullanılan tuğla ve taş boyutları değişkendir. Cephede iki adet, taş söveli, tuğla hafifletme kemerli ve geçmeli demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır. Hafifletme kemerleri taş konsol-

lar altındaki silme hizasına çıkmaktadır. Zeminde yaşanan çökme sonucunda oluşan çatlaklar ile birlikte cephe duvarı 3 derecelik bir açıyla öne eğilmiştir. 1-02 numaralı mekânın oluşturduğu çıkmayı taşıyan taş konsollar kopmalar olmasına karşın, bu cephede görece daha sağlam durumdadır. Taş konsolların altında ve üzerinde giden taş silmeler belirgin bir şekilde okunabilmektedir. Bu cephede de 1-02 numaralı yıkık mekâna ait bir pencerenin mermer sövesi görülmektedir. Taş konsollar üzerinde, cephenin sağ tarafında demir kılıç kalıntısı bulunmaktadır. Bu cephede 1-01 numaralı taşlık mekânıyla 1-02 numaralı yıkık mekânı birleştiren duvarda taşlık mekânının yıkılmasını önlenmesi amacıyla döşemeden aynalı tonoz kadar uzanan yatay ve düşey güçlendirme elemanları ile iki mekânı birbirine bağlayan kemer net bir şekilde görülmektedir. Yapının yıkık kısmında, duvar hizalarında ciddi bir bitkilenme problemi bulunmaktadır (Şekil 26) (Resim 23).

4.4. Yapım Tekniği ve Malzeme

Sıbyan mektebinin temelleri hakkında herhangi bir veri elde edilememiştir. Temellerin incelenmesi ancak ayrıntılı sondaj çalışmalarından sonra mümkün olacaktır. Okulun tüm beden duvarları 90-128 cm. kalınlığında ve taş-tuğla almaşık örgülüdür. Duvarları oluşturan taşlarda boyutları arasında bir sınıflama yapılamasa da köşeler ile köşelere yakın yerlerde daha büyük taşlar kullanıldığı görülmektedir. Taş örgüsünde bağlayıcı olan horasan harcı kullanılmıştır. Yapının giriş bölümünden ulaşılan mekânın üst örtüsü aynalı tonozdur tavanı ve üç cephesinin duvarı yerindedir. Giriş holünden ulaşılan dersliğin kubbe olan üst örtüsü günümüze ulaşmamıştır. Giriş holü, hol ve oda kısmında geçiş beşik tonozla sağlanmıştır. Giriş holü ve hol kısmında tonozların üzeri sıvalıdır. Bu nedenle okulun örtü sisteminin tonoz ve kubbeden oluştuğu söylenebilir. Bazı mekânlarda tonozda oluşan sıva dökülmeleri ve çatlaklardan tonozun yapım malzemesinin tuğla olduğu görülmektedir. 1. katta hol olarak kullanılan mekân aynalı tonozdur. Yapının özgün kullanımında kurşun olduğu düşünülen çatı örtüsü ise çimento sıvalıdır. 1-03 numaralı muhdes ek kısmın çatısı tek yöne eğimli ve demir profillere oturtulmuş eternit kaplamadır.

Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi 1 sıra kesme taş, 2 sıra tuğla almaşık örgü tekniğinde inşa edilmiş bir yapıdır. Giriş katın tabanı ahşap kaplama (sonradan eklenmiş), tavanı ise tuğla tonoz üzeri siva ve boyadır. Batı cephesinde yer alan muhdes demir kapı ve mermer eşik aracılığıyla ulaşılan giriş kısmına döşemesi mermer, buradan girilen mekânın döşemesi ise ahşap kaplamadır. Yapının temelindeki oturma nedeniyle bazı mekânlar güney batı yönünde hareket göstermiştir. Üst katmanı siva ve boya olan tavan ve duvarlarda siva dökülmesi, çatlak, yarık olarak tanımlayabileceğimiz ciddi hasarlar vardır.

4.5. Bezeme

Yapının iç mekânında günümüze ulaşabilen bir bezeme bulunmamaktadır. Cephede ise özgün taş ve tuğla örgüsü, kirpi saçak bitirmeler, tuğla hafifletme kemerleri ile taş konsollar ve silmeler cephede kullanılan bezeme unsurlarıdır.

5. Değerlendirme, Sorunlar ve Sonuç

Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Osmanlı Dönemi'nde yapılan bazı sıbyan mektepleriyle yerleşim düzeni ve konum, mimari tasarım ilkeleri (plan şeması ve mekânsal yapı), yapım tekniği ve malzeme, bezeme özellikleri açısından benzerlik göstermektedir. Bu örneklerden biri İstanbul Fatih semtinde 1550 yılında yaptırılan ve banisi Ataullah Efendi'nin adı ile anılan iki katlı okuldur. Ataullah Efendi Sıbyan Mektebi'nin büyük oranda korumuş olması, kat adedi, plan şeması, büyüklüğü, yapıya ait bir çeşmenin bulunması (Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi'ndeki çeşme günümüzde tam olarak tanımlanamamaktadır), yapım tekniği ve malzeme (taş ve tuğla almaşık örgü) bakımından bu çalışmaya konu olan okul ile benzeşmektedir. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi'ne benzerlik gösteren diğer okullar arasında İstanbul Fındıklı semtinde yer alan ve III. Osman'ın zevcesi Zevki Kadın tarafından 1755 yılında yaptırılan Zevki Kadın Sıbyan Mektebi, yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Ayasofya'nın güneybatı yönündeki avlusu içinde yer alan Ayasofya Sıbyan Mektebi, Sultan I. Mahmut tarafından yaptırılan I. Mahmut Sıbyan Mektebi (1742) (Bkz. Şekil 10) ve II. Ahmed Dönemi'nde (1703- 1730) inşa edilen

Elhac Süleyman Halife Sıbyan Mektebi sayılabilir. 17. yüzyıl Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerinin mimari anlayışını, plan şeması, yapım tekniklerini ve malzemesini yansıtan ve önemli ölçüde korunmuş bu okullar, korunması ve yaşatılması gereken önemli kültür varlıklarıdır (Resim 24).

Tarihi yapılar yapıldıkları dönemden itibaren yapının kendi bünyesinden ve bulunduğu yerden kaynaklanan iç etkenler ile zaman, zemin, iklim ve kullanıcıdan kaynaklanan dış etkilere maruz kalmaktadır. 1990'lı yılların sonlarına kadar sorunsuz şekilde korunabilmiş olan Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi'ne yönelik ilk dış etki, bu dönemde yapının önünde yapılan izinsiz bir alt yapı çalışması nedeniyle zeminin hareketlenmesi ve yapının temelinde oturma kaynaklıdır. Bu alt yapı çalışması süreç içerisinde okul duvarlarında yapısal çatlaklar meydana getirmiş, bu çatlaklara karşı yapılan çelik profilli desteklemeler yapı hareketliliğinin önüne geçememiş, 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Marmara Depremi de bu süreci hızlandırmıştır. Deprem sonrasında yapının kubbesinin bir bölümü ile birinci kat batı cephesi duvarında meydana gelen çökme, birinci katın kubbe örtülü ön kısmı tehlike arz ettiği için mail-i inhidam kararı ile ilgili belediye ekipleri tarafından yıkılmıştır. Okulun zemin kat Z-01 ve Z-02 numaralı mekânlarının duvarlarında nem nedeniyle oluşan siva kabarmaları ve dökülmeleri görülmektedir. Yapıdaki oturmalar sonucu beden duvarları ile Z-02 numaralı mekânın beşik tonozlu tavanında yapısal çatlaklar oluşmuştur. Yapının birinci katında ayakta olan 1-01 numaralı holün duvarlarında siva dökülmesi ile bu katın duvarlarındaki çatlaklar zamanla büyümektedir. Bu katta hol ile 1-03 mekânını birbirine bağlayan özgün cephe duvarında sol kemer birleşiminde tahribat sonucu oluştuğu düşünülen malzeme kaybı görülmektedir.

Yapının zemin katında bulunan muhdes ahşap döşeme kaplamalarında bozulmalar oldukça belirgindir. Zemin kat giriş holü, zemin kat holü, merdiven ile 1. kat holündeki mermer kaplamada da yıpranma görülmektedir. 1-01 numaralı holün üzerini kapatan aynalı tonozun özgün kurşun kaplaması yerinde çimento siva bulunmaktadır. Mevcutta zemin kat beden duvarlarında ve Z-02 mekânının beşik tonozlu tavanında bu çatlaklar okunabilmektedir. Okul cephelerinde genel

olarak yüzey kirlenmesi ve kısmen bitkilenme, pencere kenarlarında görülen kararmalar cephede görülen olumsuzluklardır. Duvarlarda kullanılan tuğla ve taşlarda kırılma ve kopmalar ile pencerelerin taş sövelerinde ayrışma, kırılma ve çatlaklar görülmektedir. Pencerelerin çevresinde yoğun kirlenme ile kararmalar meydana gelmiştir. Pencerelerin hizasındaki taş ve tuğlalarda kopma ve kırılmanın en yoğun olduğu cephe güney cephesidir. Yıkılan 1-02 mekânının duvar hizasında oluşan bitkilenmeler ve bozulmalar, güney ve batı cephelerinde taş konsolların üzerine kadar gelmiş, kararmalar ise konsol hizasında yoğunlaşmıştır. Yapının güney, doğu ve batı cephelerinde küçüklü büyüklü yapısal çatlaklar görülmektedir. Doğru ve batı cephelerinde yapıyı ayakta tutma amacıyla yapılmış çelik güçlendirme profilleri bulunmaktadır. Bundan başka pencerelerdeki demir parmaklıklarda korozyon ile yapının ayakta kalan kısmının çatısında ve saçağa yakın bölümlerde yoğun bitkilenme sorunları bulunmaktadır. Zemin katta Z-01 ile Z-02 mekânları arasındaki kemerleri kapatan ve yine aynı mekânlarda pencerelerin parapet hizalarına kadar kaplanmış olan ahşap lambriler ile bu mekânların özgün kullanımında doğal taş olan döşeme kaplamaları üzerine uygu-

lanan ahşap kaplama muhdestir. Bu mekânlarda uygulanan çimento sıvalar da yapıya müdahalelere örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi'nin mektep olarak kullanıma açık olduğu süreçte ve sonrasında onarımlar görmüş olmasına rağmen 1. kattaki 1-03 numaralı mahal haricinde muhdes bir alan yaratılıp yapının mekân kurgusunun bozulmadığını ve özgünlüğünü çok fazla kaybetmediği söylenebilir. Günümüzde kullanım dışı kalan yapının zemin katının tamamı 1-03 ve 1-02 numaralı mekânlara ait olduğu düşünülen duvar parçaları ile çatıdan kopan kirpi saçak parçalarının oluşturduğu moloz ve çöp yığını içerindedir. 1-02 numaralı mekânın yıkılan çatı ve duvarlarında yoğun bitkilenme bulunmaktadır.

Tescilli taşınmaz kültür varlığı olan yapının rölövesi sonrasında restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış olup, bu projeler ilgili kurul tarafından onay beklemektedir (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi). Yapının projeler doğrultusunda özgün yapısına uygun biçimde onarılması ve uygun bir işlev ile yaşatılması önerilmektedir.

Kaynaklar

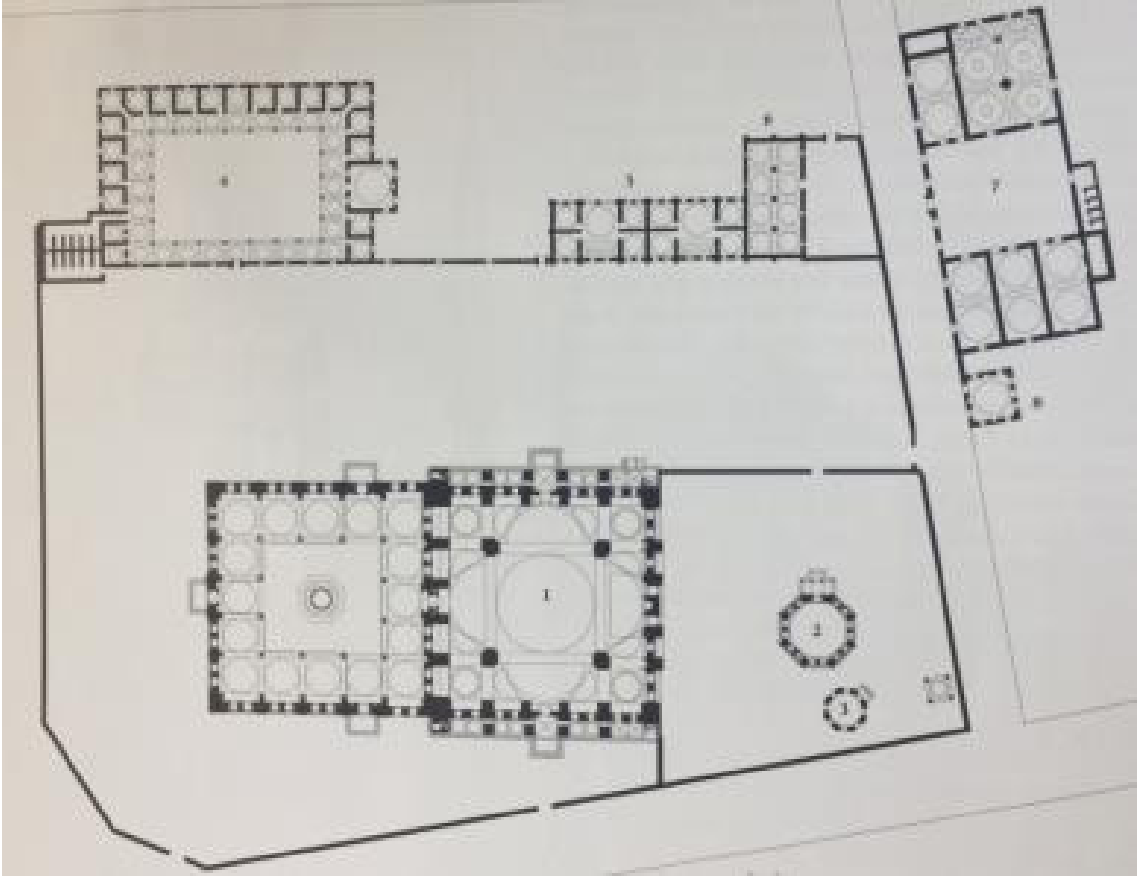
- Ahunbay, Zeynep (1988). *Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları*. Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1. İstanbul.
- Ahunbay, Zeynep (2004). "Osmanlılar'da Mektep Mimarisi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: 29, İstanbul.
- Aksoy, Özgönül (1968). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. İsmail Akgün Matbaası. İstanbul.
- Akyüz, Yahya (1994). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*. Kültür Koleji Yayınları No:4. İstanbul.
- Anonim (1911). *Alman Mavisi Haritaları 1911-1913*. İstanbul.
- Aslanapa, Oktay (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İnkilap Kitabevi. İstanbul.
- Ataüenal, Aydoğın ve Reşat Özalp. (1977). *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı*. İstanbul.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1989). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*. Fetih Cemiyeti Yayınları. İstanbul.
- Baltacı, Cahit (1999). "Eğitim Sistemi". *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti: Devlet Yönetimi, İktisat, Askeri Teşkilat, Eğitim Sistemi, Gündelik Hayat*. (Yayına hazırlayan: Komisyon). İz Yayınevi. İstanbul.
- Baltacı, Cahid (2004). *Türkiye'de Din Eğitimi*. DEM Yayınları. İstanbul.
- Beyatlı, Yahya Kemal. (1973). *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları. İstanbul.
- Birinci, Ali ve İsmail Kara (2005). *Mahalle-Sıbyan Mektepleri Bir Eğitim Tasavvuru Olarak*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Brunot, Louis (1957), "Mektep". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7: s. 652-655. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul.
- Çelik, Abbas (2007). "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27: s. 124-135. Erzurum.
- Dağdelen, İrfan (1999). *Jacques Pervititch Yangın Sigorta Haritaları*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Dağdelen, İrfan (2006). *Alman Mavileri.1913-14. I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*. Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş, Zülfü (2007). "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, Cilt 17: s. 176. Elazığ.
- Ergin, Osman Nuri (1977). *Türk Maarif Tarihi*. Eser Matbaası. İstanbul.
- Erünsal, İsmail (2004). "Selimiye Kütüphanesi". *İslam Ansiklopedisi*, C. 36: s. 438. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gelişli, Yüksel (2002). "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)". *Türkler*. XXV. İstanbul.
- Günyol, Vedat (1972). "Mektep". *İslam Ansiklopedisi*, C.7: s. 652-656. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Hızlı Mefail (1997), *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*. Uludağ Üniversitesi Yayınları. Bursa
- Hızlı, Mefail (1999). "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Bursa Örneği)". *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*. s. 2-6. İstanbul.
- İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi. İstanbul.
- Kahraman, Seyit Ali ve Yücel Dağlı (2003). *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: C. 1. Yapı Kredi Yayınları*. İstanbul.

- Kılıç, Nuray (2002). *18. Yüzyıl Osmanlılarda Eğitim ve Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Koçer, Hasan Ali (1974). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu*. Uzman Yayınları. Ankara.
- Kodaman, Bayram (1991). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*. Ankara.
- Kodaman, Bayram ve Abdullah Saydam (1992). “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”. *150. Yılında Tanzimat*. Ankara
- Kuban, Doğan (2007). *Osmanlı Mimarisi*. YEM Yayınları. İstanbul.
- Kuran, Abdullah (1986). *Mimar Sinan*, İstanbul
- Kutay, Cemal (1969). “Mektebe Başlarken”. *Sohbetler*. Sayı 3: s. 96-101, İstanbul.
- MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi. İstanbul.
- Muallim Naci (2005). *Ömer’in Çocukluğu*. Bilge Kültür-Sanat Yayınları. İstanbul.
- Öztekin, Seda (2013). El-Hac Süleyman Halife Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Özyalvaç, Ali Naci (2011). “Bir Müfettiş Raporunda Erken 20.Yüzyıl İstanbul Sur İçi Sıbyan Mektepleri”. *Türkiyat Mecmuası*, C. 21: s. 347-352. İstanbul.
- Pakalın, Zeki (1993). “Sıbyan Mektepleri”. *Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri Sözlüğü*. C.3. s. 203-204. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul.
- Pervititch, Jacques (1945). *Sigorta Haritalarında İstanbul (1922-1945)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- Rasim, Ahmet (1927). *Falaka*. İstanbul.
- Süreyya, Mehmed (1996). *Sicil-i Osmani (Osmanlı Ünlüleri Ansiklopedisi)*. “Abdullah Paşa (Boynueğri)” Maddesi. (Hazırlayan: Nuri Akbayar). Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- Tengüz, Hüsnü (2010). *1422-1922 İstanbul Haritaları*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. İstanbul.
- Unat, Reşit (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. M.illi Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı (1988). *Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
- Wolfgang, Müller-Wiener (2016). İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Yalçın, Cahit (2002). *Türkiye de Çağdaş Eğitim Tarihi*. Eskişehir.
- Yılmaz, Yasin (2008). *Kanuni Vakfiyesi*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara.

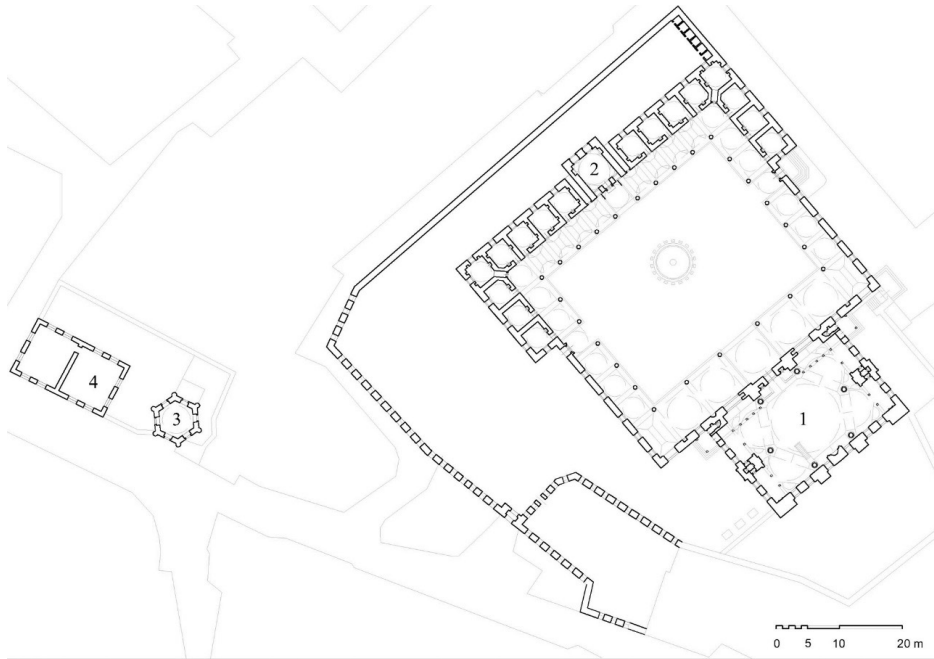
Elektronik Kaynaklar

- https://www.google.com.tr/search?q=s%C4%B1byan+mektebi&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewjq6_Q1 (12.06.2016).
- <https://www.google.com.tr/search?biw=1711&bih=794&tbm=isch&sa=1&ei=SqgfWpnTF43XwA-K27IPACw&q=Bursa+Sitti+Hatun> (12.06.2016).
- http://www.mdm-mimarlik.com/albums/11_abdullah-pasa-sıbyan-mektebi (17.07.2016)

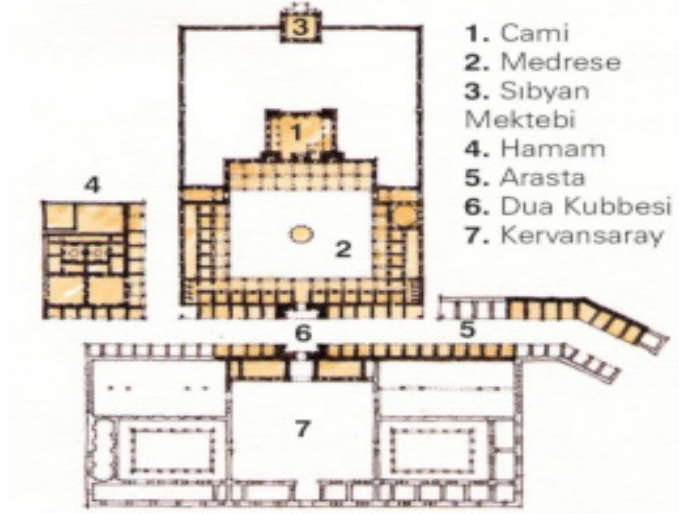
EKLER

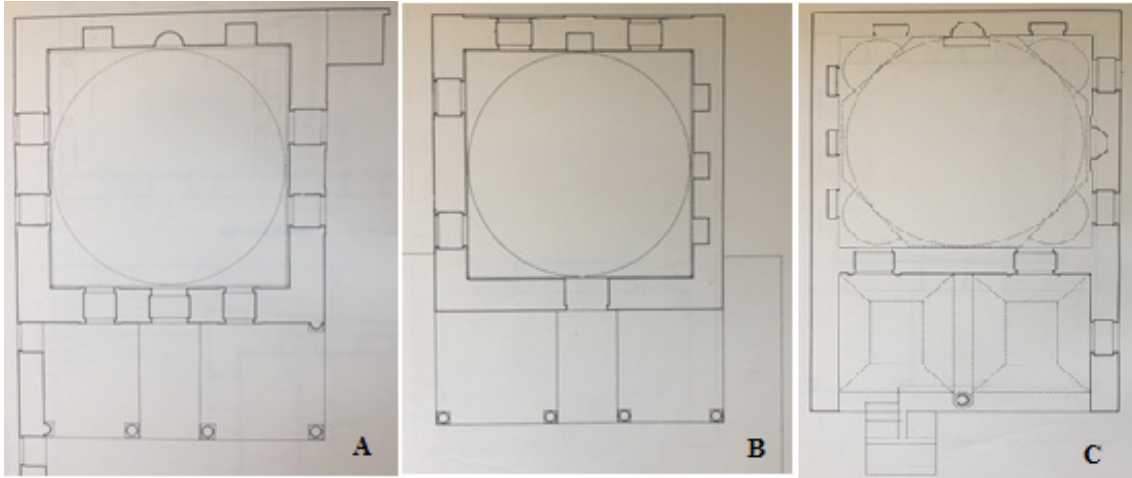
Şekil 2. İstanbul Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi (8 Numaralı Yapı) (Kuban, 2007).

Şekil 3. İstanbul Topkapı Kara Ahmet Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi (4 Numaralı Yapı) (Kuran, 1986)

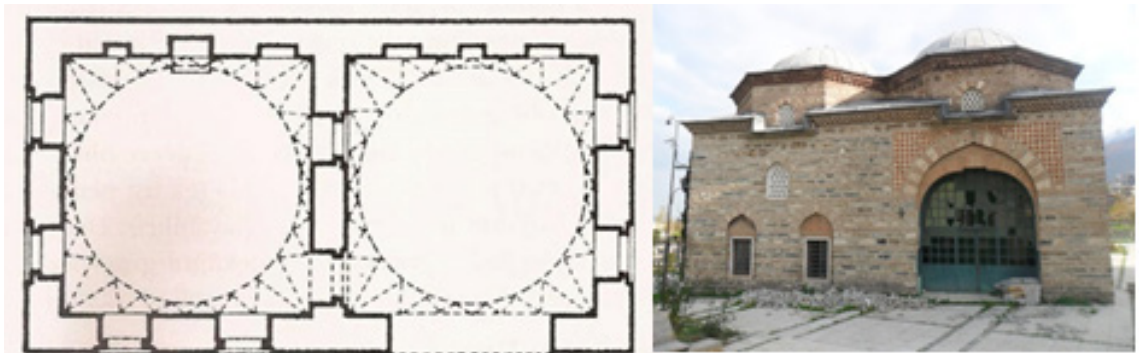
Şekil 4. Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi (3 Numaralı Yapı) (Kuran, 1986)

Şekil 5. A) İstanbul Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi (1544-1548); B) İstanbul Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi (1543-1548); C) Edirne Selimiye Külliyesi Sıbyan Mektebi (1586) (Ahunbay, 1988)

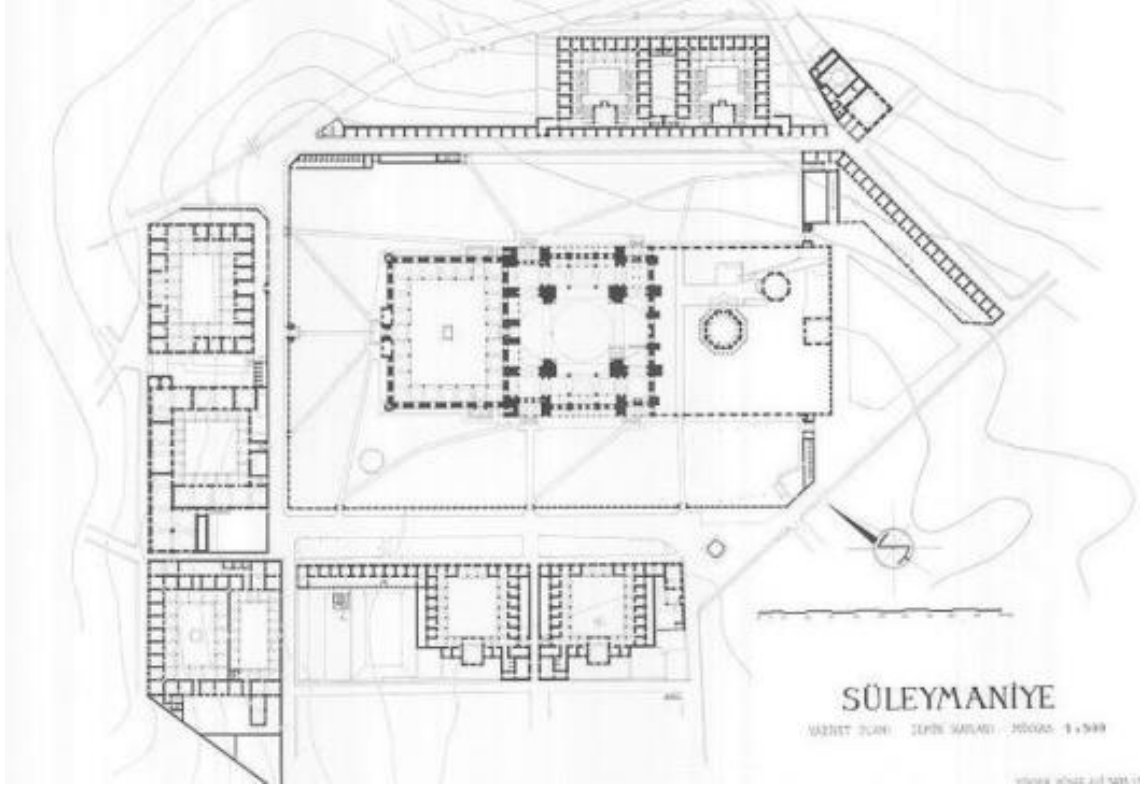
Şekil 6. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi (5 Numaralı Yapı) (1534-1536) (Kuban, 2007)

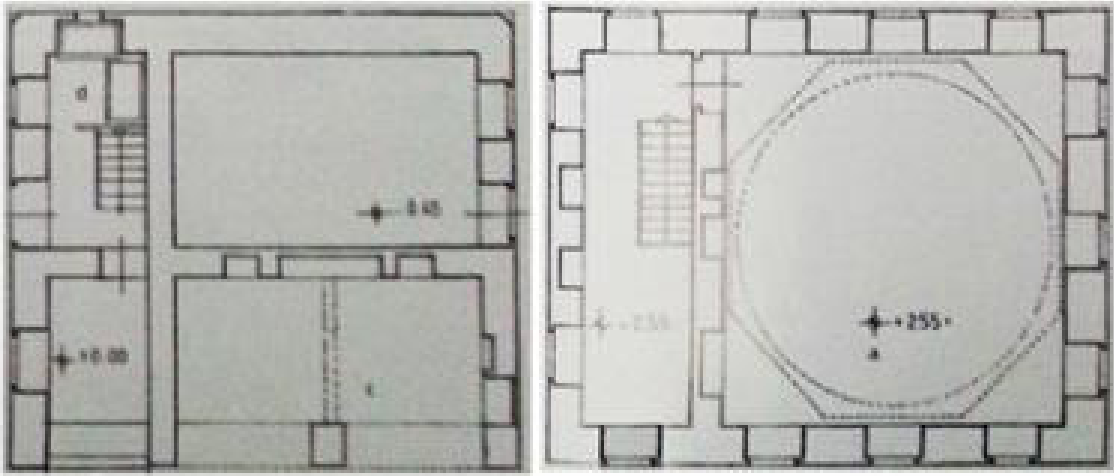
Şekil 7. Bursa Sitti Hatun Sıbyan Mektebi (1459) (Ayverdi, 1989)¹

¹ <https://www.google.com.tr/search?biw=1711&bih=794&tbn=isch&sa=1&ei=SqgfWpnTF43XwAK27IPACw&q=Bursa+Sitti+Hatun>

Şekil 8. İstanbul Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi (1555) (Kuban, 2007)

Şekil 9. İstanbul, I. Mahmut Sıbyan Mektebi Zemin ve Üst Kat Planları (1742) (Aslanapa, 1986)

Şekil 10. İstanbul Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 3. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Kuzeydoğusunda Yer Alan Yapı Kalıntısı (Parsel 5) (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Şekil 13. 1923 Tarihli Pervititch Haritası 8 Numaralı Pafta Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi (Pervititch, 1945)

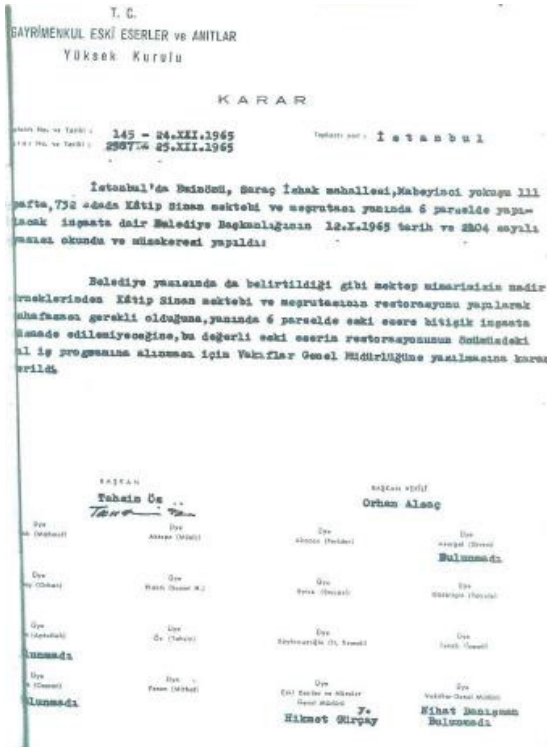
Şekil 12. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi (1917 Tarihli Camiler Haritası) (Tengüz, 2010)

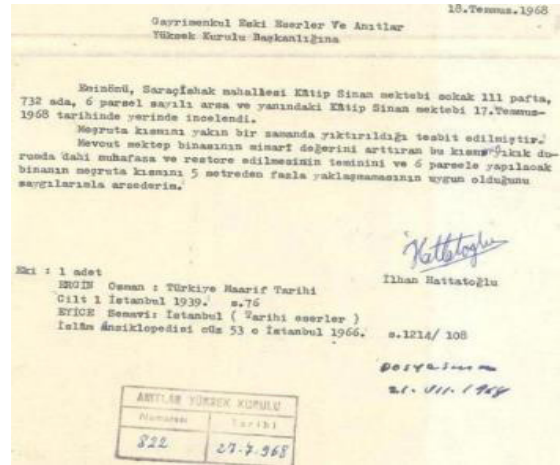
Şekil 11. 1911-1913 Tarihli Alman Mavisi Haritası'nda Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi (Pervititch, 1945)

Resim 4. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi İmar Durumu na İlişkin 1965 Tarihli Belge (İstanbul IV Numaralı KVKBK Arşivi)

Resim 5. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Restorasyon Kararına İlişkin 1965 Tarihli Belge (İstanbul IV Numaralı KVKBK Arşivi)

Fotoğraf 6. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Meşrutanın Yıkıldığına İlişkin 1968 Tarihli Belge (İstanbul IV Numaralı KVKBK Arşivi)

Resim 7. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi'ne İlişkin Kesin Tarihi Bilinmeyen Fotoğraflar (İstanbul IV Numaralı KVKBK Arşivi)

Şekil 14. Wolfgang Müller-Wiener Haritası'nda Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi (1922) (Wolfgang, 2016)

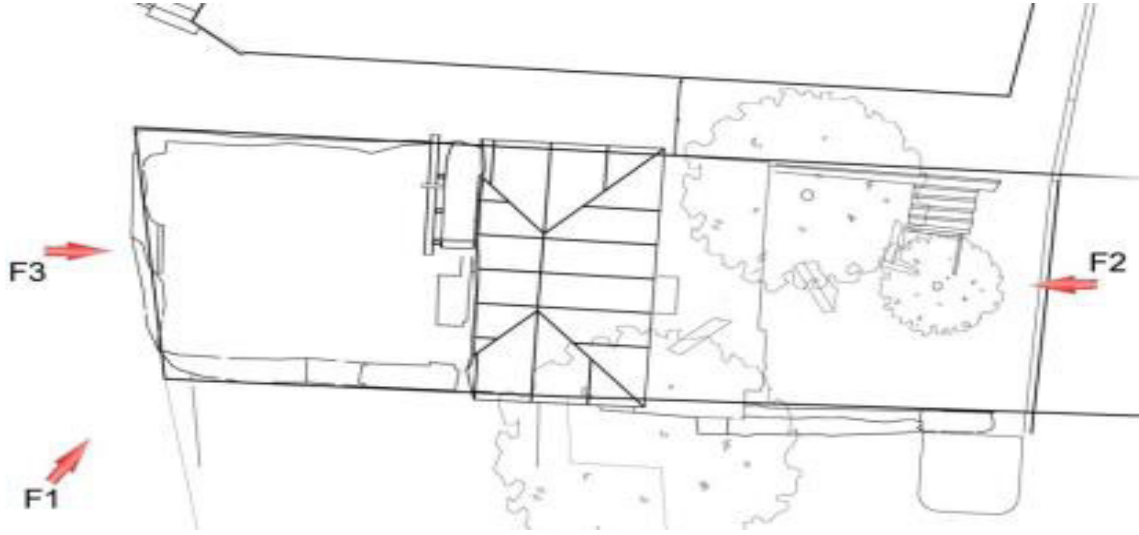
Resim 8. A) Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi (Aksoy, 1968) B) Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1977)

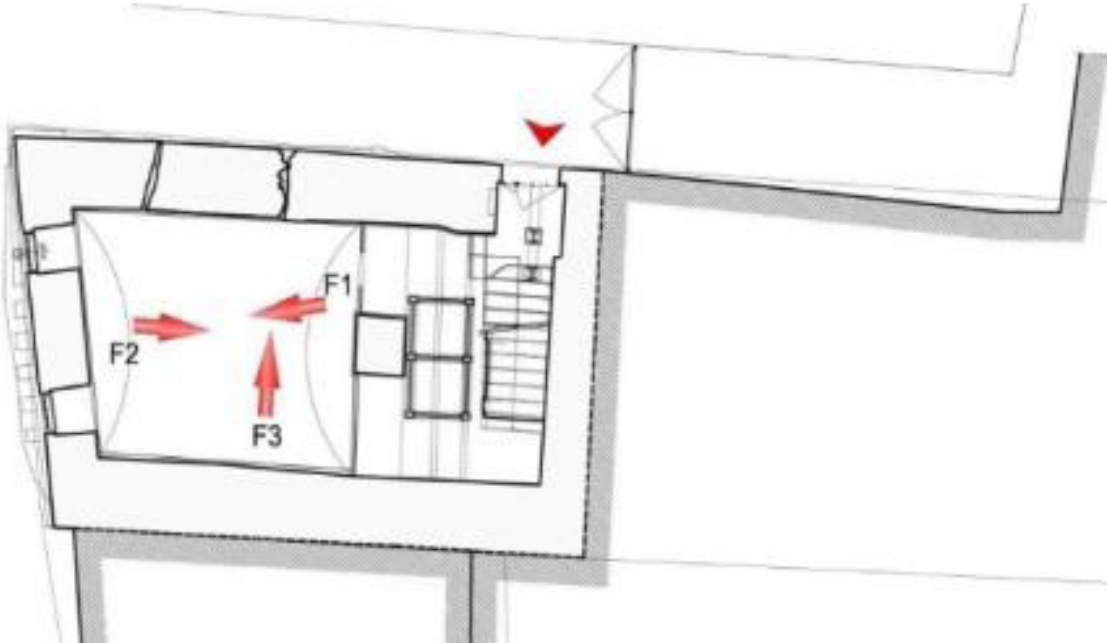
Resim 10. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Doğu Cephesi, Genel Görünüm, 2016 (İstanbul IV Numaralı KVKBK Arşivi)

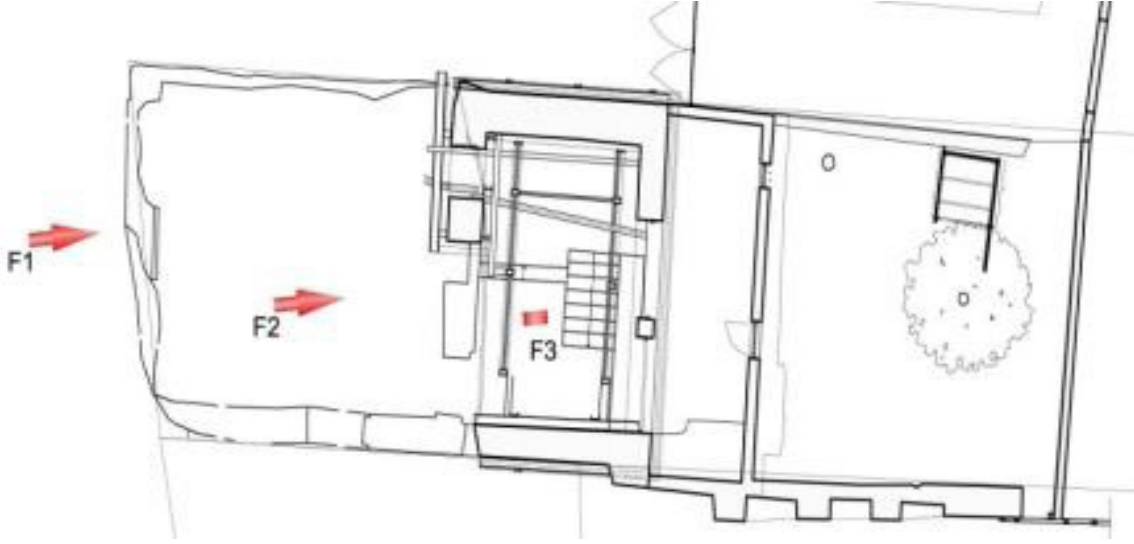
Resim 11. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Zemin Kat Beşik Tonozlu Oda, Güney Cephesi A. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1977; B) İstanbul IV Numaralı KVKBK Arşivi, 2016)

Şekil 15. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Vaziyet Planı (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

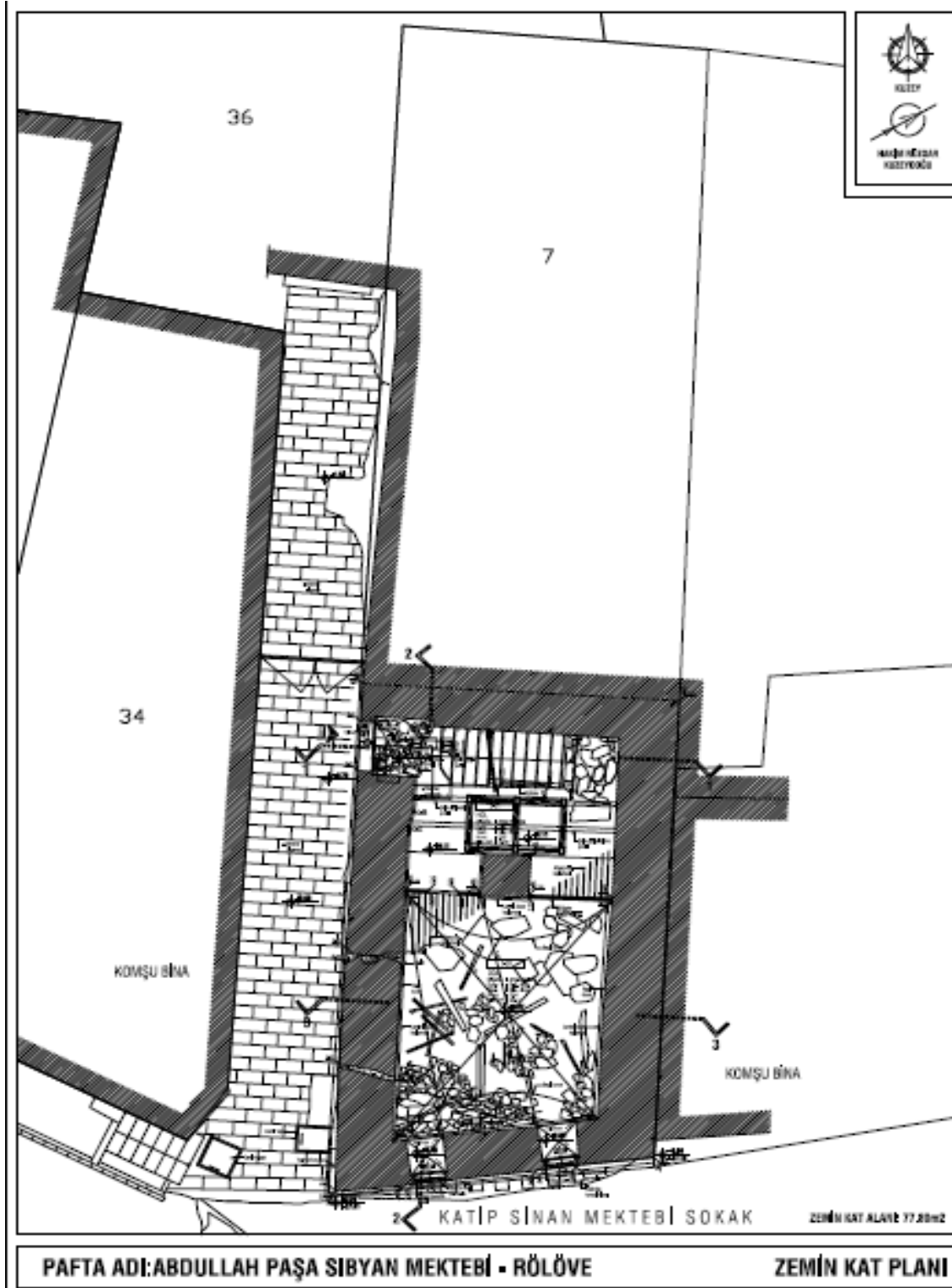
Şekil 16. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Zemin Kat Planı (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Şekil 17. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, 1.Kat Planı (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 12. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Genel Görünüm (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Şekil 18. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Rölöve, Zemin Kat Planı (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 13. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Giriş Holü Z-02 Mekân (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 14. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Merdiven (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 15. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Z-02 Mekânı Çatlaklar (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

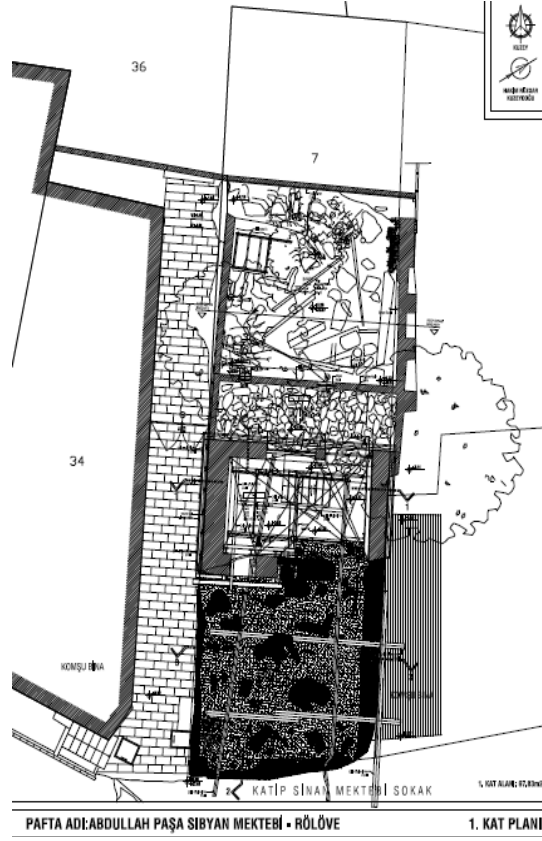
Resim 17. 1-01 Hol, Basamaklar ve Kuzey Duvarındaki Kemerli Açıklık (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

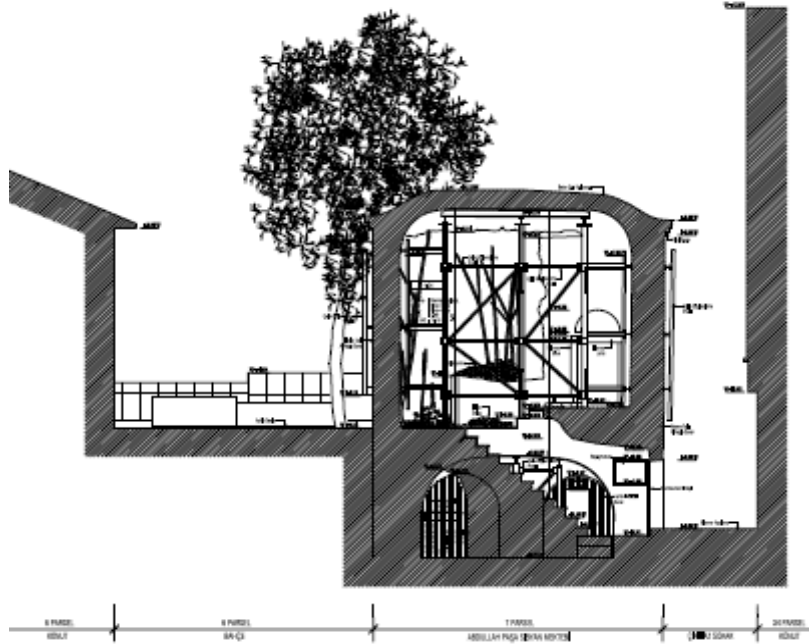
Resim 16. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Muhdes Oda (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

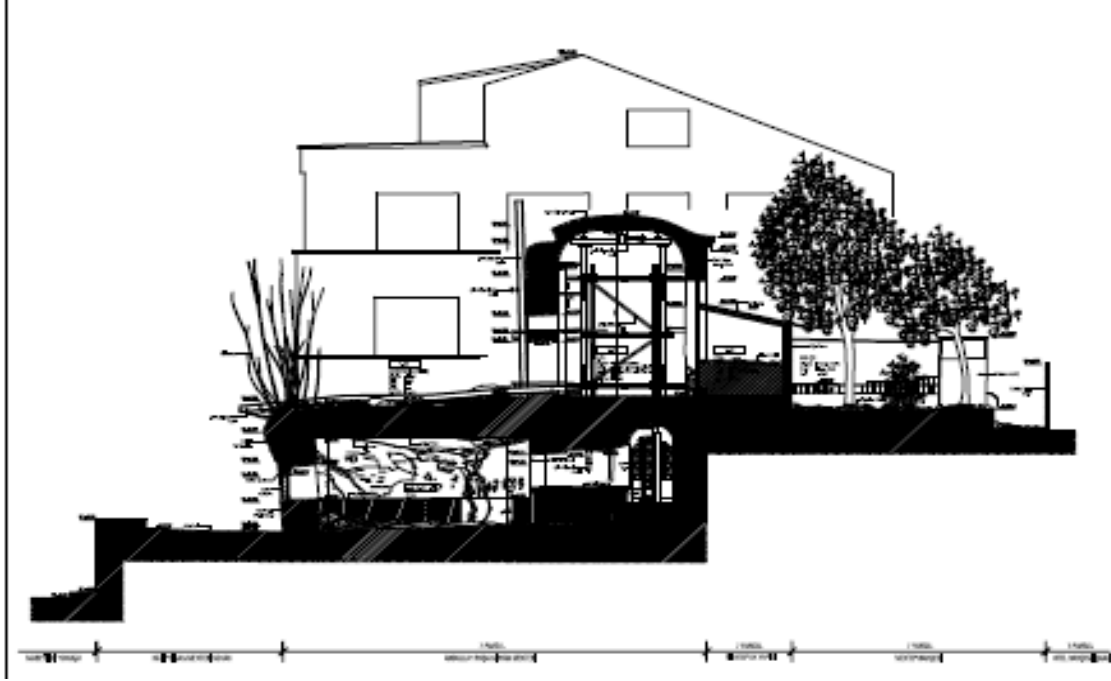
Resim 18. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Derslik (Yıkık Halde) (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

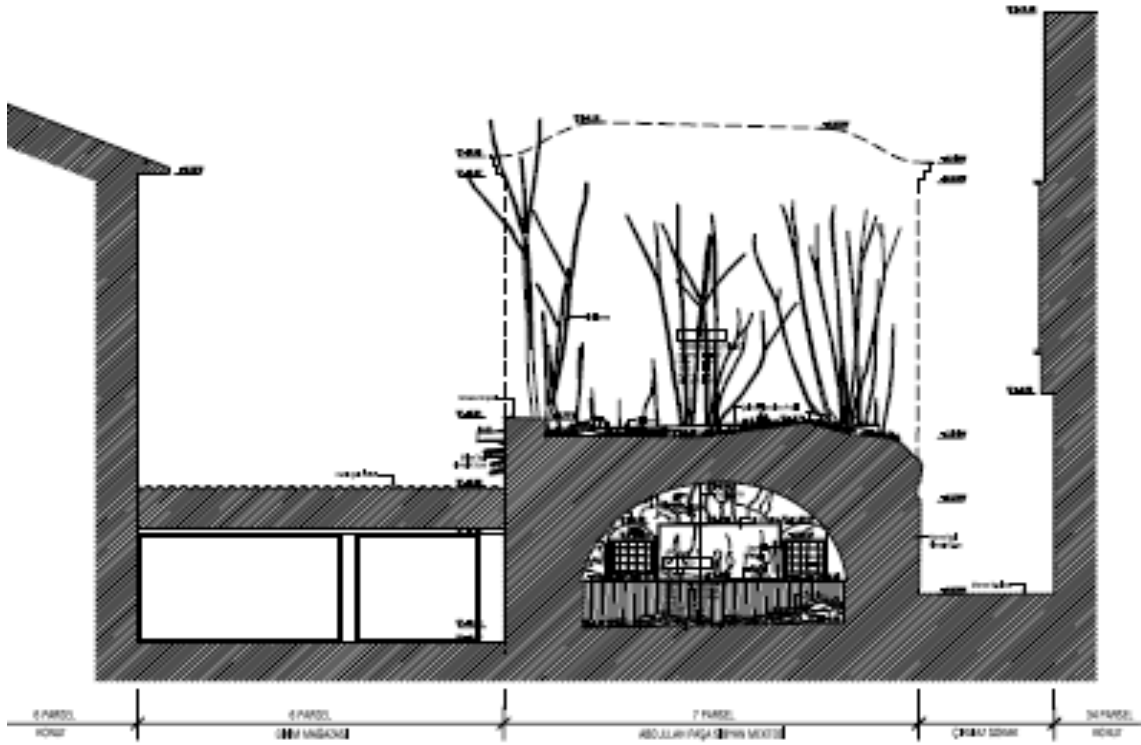
Şekil 19. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, Birinci Kat Planı (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Şekil 20. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, 1-1 Kesiti (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Şekil 21. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, 2-2- Kesiti (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

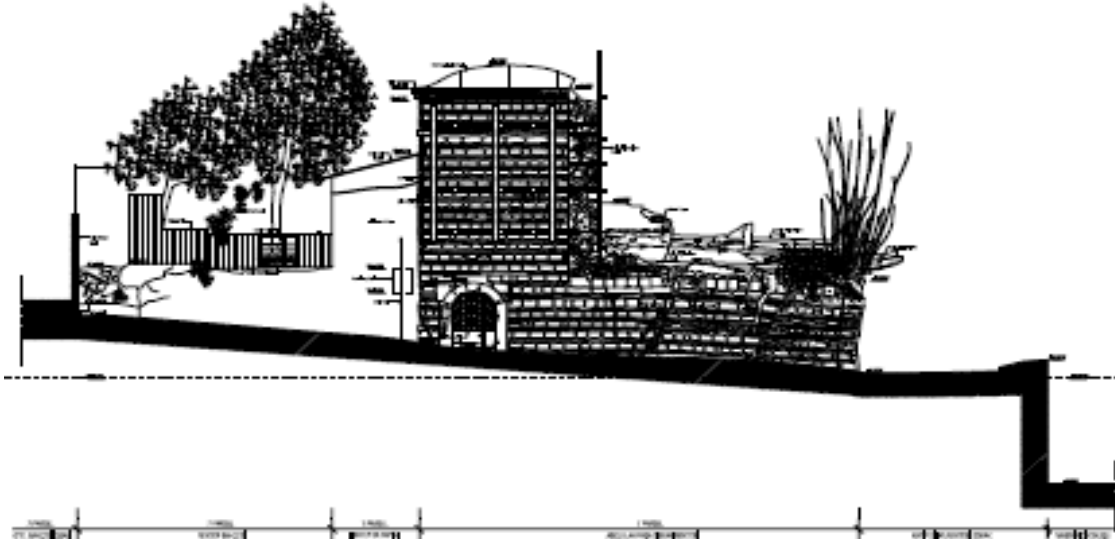
Şekil 22. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, 3-3 Kesiti (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

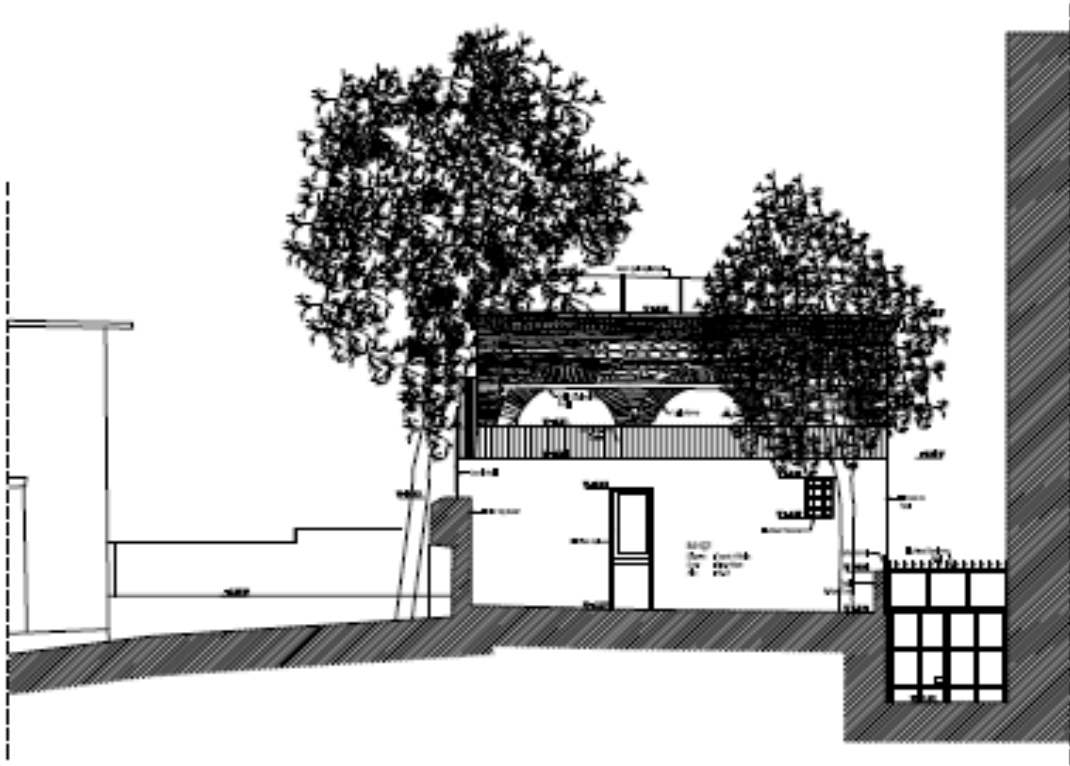
Resim 19. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Batı (Çıkılmaz Sokak) Cephesi, Mevcut Durum (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 20. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Batı Cephesi, Çatlak, Hatıl ve Konsol İzleri (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016).

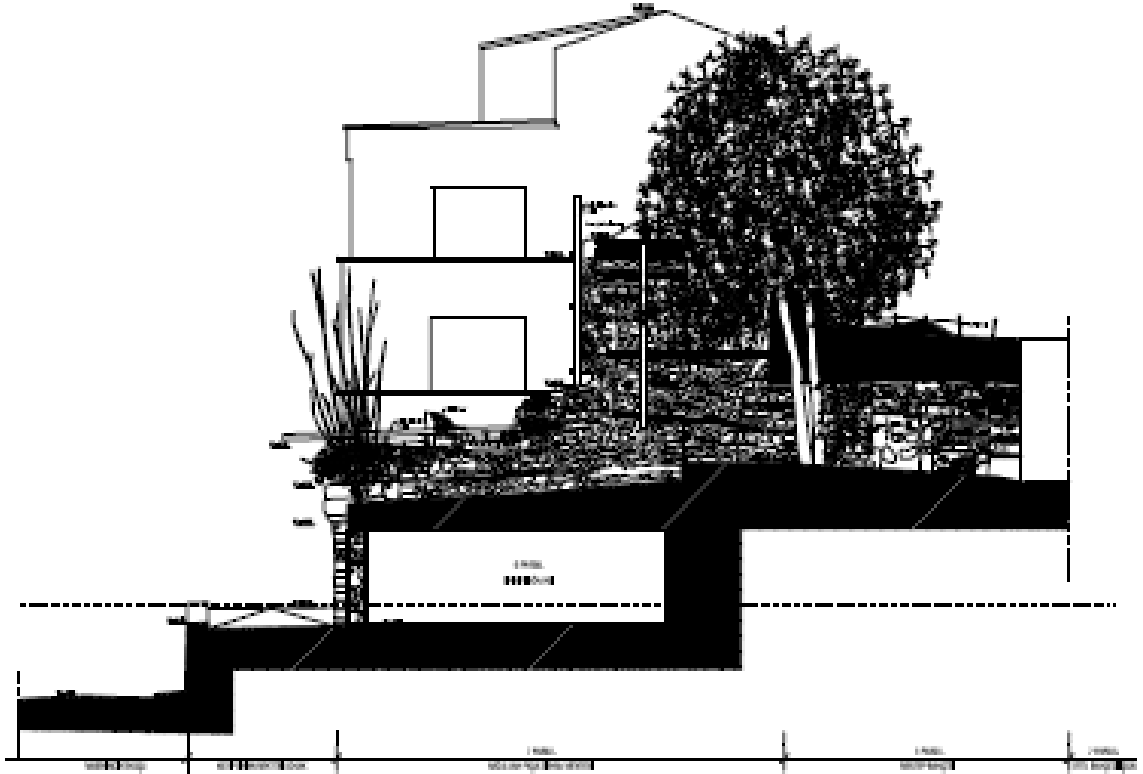
Şekil 23. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, Batı Cehesi (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

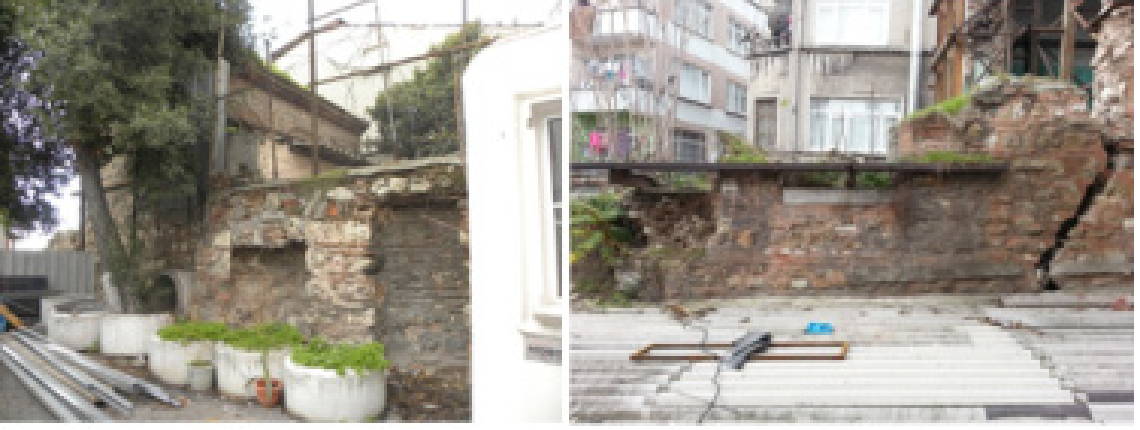
Şekil 24. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, Kuzey Cehesi (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

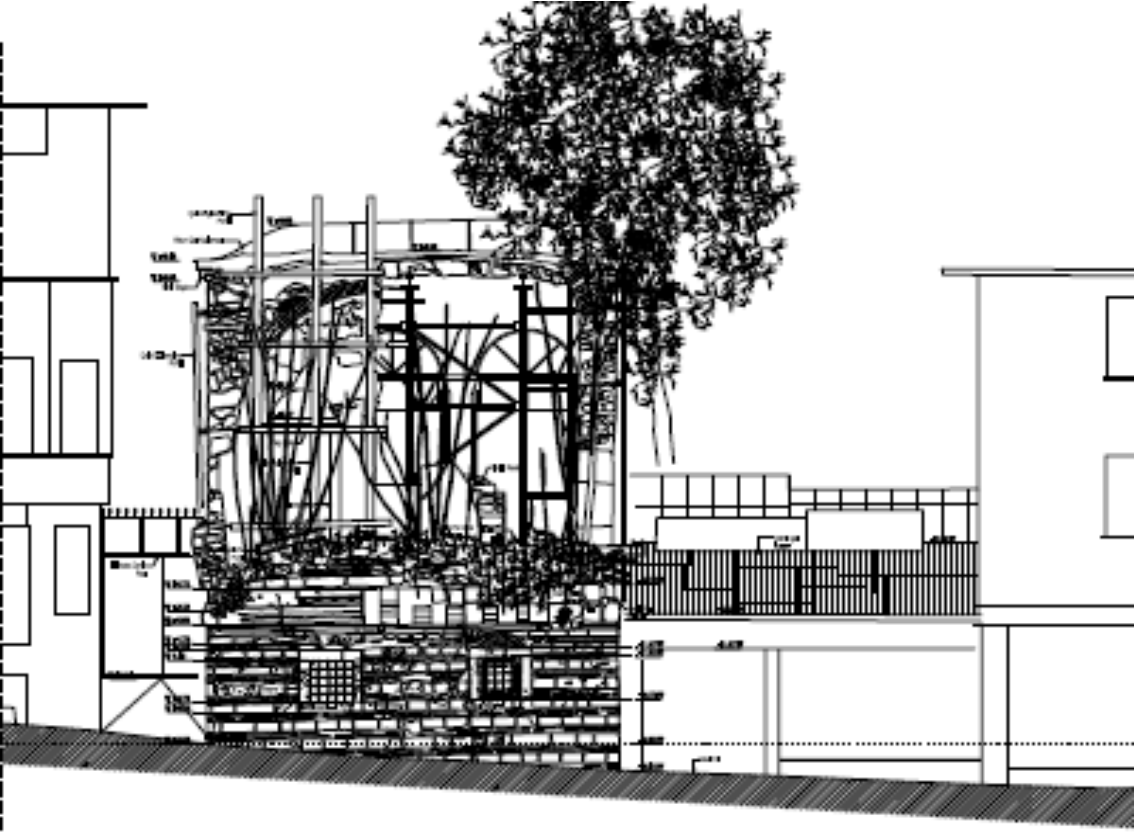
Resim 21. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Kuzey Cephesi, Mevcut Durum (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Şekil 25. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, Doğu Cephesi (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 22. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Doğu Cephesi (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Şekil 26. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi, Rölöve, Güney Cephesi (MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 23. Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Güney Cephesi Genel Görünüş ve Konsol Detay(MDM Mimarlık Proje Tasarım ve Antika Müzayede Tic. Ltd. Şti. Arşivi, Haziran 2016)

Resim 24. A) Ataullah Efendi Sıbyan Mektebi, İstanbul, Fatih, (1550) B) Zevki Kadın Sıbyan Mektebi, İstanbul, Fındıklı (1755) C) İstanbul Ayasofya Bölgesi'nde I. Mahmut Sıbyan Mektebi (1742) D) İstanbul Fatih İlçesi El Hac Süleyman Halife Mektebi (1703- 1730) *

* https://www.google.com.tr/search?q=s%C4%B1byan+mektebi&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj6_Q

